

Strategieën van de straat

Door: Ineke Wijnsma

‘Strategieën van de straat’

**Een studie naar het lichaam als (onder)handelingsmiddel van meiden in de
jeugdprostitutie in Down Town Vancouver.**

**Deze Masterthesis is ingediend ter afronding van de Master Culturele
Antropologie: Multiculturalisme in vergelijkend perspectief, Universiteit
Utrecht.**

Door: Ineke Wijnsma

Studentnummer: 3228991

Begeleider: MSc Lotje Brouwer

Datum: 10 december 2010

Email:ineke1609@hotmail.com

Met dank aan:

De straatwerkers en de meiden.

Mijn familie en vrienden. In het bijzonder:

Trynke, Jan, Arjen, Kristi, Talitha, Griet-Anne, Victor, Daan, Liesje.

En Lotje, voor al je steun, inspiratie en positiviteit.

“It’s more difficult and more painful to listen to and care about children in the global sex trade as simultaneously subjects and objects than it is to approach them merely as victims and objects, not least because to do so is to diminish the difference and so the distance between ‘us’ as adults and ‘them’ as children. As the distance shrinks, so we are forced not just to acknowledge the bleakness of options open to many of the world’s children, but also to confront the limits of our own autonomy, to see ourselves as objects as well as subjects, to admit our own- often unmet- need for care, and to critically reflect on our refusal to care about the oppression and suffering of other adults”.

Uit: *Children in the global sextrade* door Julia O’Connell Davidson (2005: 151).

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
1. Inleiding	3
1.1 Down town Vancouver	3
1.2 Thematiek en vraagstelling	5
1.3 Sociale constructies	6
1.4 Methodologische verantwoording	8
1.5 Opbouw.....	10
2. Het lichaam	11
2.1 The way down.....	11
2.2 Vermarketing.....	15
2.3 Het lichaam binnen de sociale wetenschap	17
2.4 Bodily order.....	19
2.4.1 Dimensie 1: Reproductie van de bevolking over tijd.....	20
2.4.2 Dimensie 2: Reguleren van de bevolking in de ruimte	20
2.4.3 Dimensie 3: Representatie van lichamen in de sociale ruimte.....	22
2.4.4. Dimensie 4: Onder controle houden van verlangens	23
2.5 Samenvatting	25
3. Schijnbare tegenstellingen	26
3.1 Kind vs. volwassene	27
3.2 Veilige thuis vs. de gevaarlijke buitenwereld.....	29
3.3 Dwang vs. vrijwilligheid	31
3.4 Slachtoffer in het (inter)nationale hulpdebat	33
3.5 Samenvatting	36
4. Social Navigation.....	37
4.1 (Onder)handelingsruimte.....	37
4.2 Social navigation	39
4.3 Laveren	42
4.4 Strategieën van de straat	46
4.4.1 Girlfriending.....	46
4.4.2 Langdurige relaties met klanten	47
4.4.3 Elkaar veilig stellen.....	49

4.4.4 Verschillende rollen in de gemeenschap	50
4.4.5 Creëren van een pooierloze omgeving	51
4.4.6 Contact met de straatwerkers	51
4.5 Samenvatting	52
5. Conclusie en reflectie.....	54
5.1 Conclusies.....	54
5.2 Onderzoeksrelevantie	56
Literatuur.....	59
Bijlage	67
Bijlage I: Kaart Down Town East Side, Vancouver, Britisch Colombia, Canada ...	67
Bijlage II: Overzicht van organisaties	68
Bijlage III: Overzicht van interviews en activiteiten in tweede deel onderzoeksperiode	71
Bijlage IV: Palermo Protocol en Criminal Code	73

1. Inleiding

“I know something that will make you feel better”, zei de toen 11 jarige Erin tegen de toen 12 jarige Izarre¹. Ze wonen samen in een pleegzorggroep en besluiten die dag naar de *Down Town East Side* te gaan. Erin laat haar vriendin kennismaken met drugs. Inmiddels zijn er zes jaren verstreken. Erin (19) en Izarre (19) zijn beide verslaafd aan crack en heroïne en nog steeds *down town*. Erin heeft vanaf haar 13^e tot haar 16^e in de prostitutie gewerkt en dealt nu alleen nog, zegt ze. *“It’s just men using these girls”*, zegt ze met een vies gezicht als ik haar vraag naar haar ervaringen als jeugdprostitutiee. Haar blauw geslagen ogen verraden echter dat de rol als dealer niet per definitie gemakkelijker is. Als drugsschulden te hoog oplopen, komt iemand je in elkaar slaan. Dat deze iemand een vriend van haar is, vindt ze niet raar. *“He has to, cause its his job”*. Met Izarre ging het in de laatste weken van mijn onderzoek erg goed. Nadat ze samen met haar vriend een paar dagen vast had gezeten voor gestolen goederen, had ze zich aangemeld voor het methadon programma. Ze woonde samen met haar vriend bij zijn moeder en was vastberaden om een nieuw leven te beginnen buiten *down town*. Inmiddels is ook Izarre *back on the streets*, terug in de realiteit van drugs en prostitutie. *“But for the first time in her life she believed that she could do it”*, zegt haar straatwerker, *“and that’s huge. It will take her some time to leave this life behind, but at least she felt it”*².

1.1 Down town Vancouver

Erin en Izarre zijn twee jonge meiden die het straatbeeld in de *Down Town East Side*, Vancouver kleuren. Samen met enkele anderen meiden vormden zij mijn onderzoekgroep in mijn onderzoeksveld *Down Town Vancouver*. De *Down Town East Side* is een van de oudste buurten in Vancouver, waar naar verwezen wordt als *Canada’s poorest postal code*. Het gebied staat niet alleen bekend om zijn armoede, maar ook om de hoge mate van drugsgebruik, prostitutie, criminaliteit alsmede geschiedenis van gemeenschapsactivisme³.

---

¹ De namen van de meiden zijn gefingeerd om hun anonimiteit en privacy te waarborgen.

² Uit: eigen veldwerkaantekeningen, 16 mei 2010

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Downtown_Eastside

Deze gemeenschap (over)leeft op basis van reciprociteitsprincipes (Mauss 1990 [1924]) en kan daarom gezien worden als een gemeenschap van verslaafde lichamen die bijeengehouden wordt door de morele economie van delen (Mauss 1990 [1924], geciteerd in Bourgois en Schonberg 2009: 6). Inkomsten worden verworven door prostitutie, werken, dealen, bedelen, bijstand en stelen. De *Down Town East Siders* balanceren altijd op het randje van onderlinge solidariteit als ook verraad in hun individuele zoektocht naar een volgend shot, maaltijd, slaappleaats en de strijd om mens te blijven. Als ik samen met één van de straatwerkers *down town* liep, viel mij vooral op met hoeveel humor, flair en levenslust mensen zich voortbewegen. Op de vraag *‘how are you today’* werd niet zelden licht spottend *‘still breathing’* als antwoord gegeven, gevolgd door een plagerige glimlach. Ook gebeurde het regelmatig dat ik make-up of haaradvies kreeg in een donker vies steegje, te midden van gebruikersartikelen, afgedankte kleren en lege drankflessen. Het lijkt niemand ervan te weerhouden een gevoel van saamhorigheid en schoonheid te creëren. Prachtig gevlochten of in doeken gewikkelde haren, zelfgemaakte riemen, t-shirts die werden omgetoverd tot jurkjes. *Down town* leeft, dat voel je, en barst van de creativiteit. Samen met de straatwerkers werd ik regelmatig toegezongen door een muzikant die op zijn gitaar aan het pingelen was. Ook is er overal kunst te bewonderen, van graffiti op de muren (zoals de foto’s op de voor- en achterkant) tot een beeldentuin die zelf onderhouden wordt door de gemeenschap. De straatwerkers hebben grote waardering voor de *Down Town East Siders* en vergelijken het lopen in deze straten met het betreden van hun huiskamer. Ze gaan er daarom ook respectvol mee om. Ook hechten ze veel belang aan onvoorwaardelijk contact. *“hey, dont be a stranger!”* roepen ze vaak als ze iemand al een tijdje niet hebben gezien. Ook wensen ze degenen die ze op hun avondronde tegenkomen vaak een goede nacht: *“have a safe one”*! Toch roept *down town* bij buitenstaanders vaak een ander beeld op. Als ik op weg was naar *down town*, werd ik vaak gewaarschuwd voor *“the crazy people down there”*. De benaming *down town* draagt ook een symbolische waarde in zich. Als je *down town* gaat, letterlijk daar beneden, ben je als het ware reddeloos verloren. `Daar beneden` horen namelijk de mensen die buiten de sociale orde van de meest leefbare stad ter wereld⁴ vallen. Vanuit die heersende sociale orde kan men stellen dat er sprake is van ruimtelijke segregatie in Vancouver.

---

⁴ Vancouver is door The Economist uitgeroepen tot s werelds meest leefbare stad van 2010.

De meeste wanorde en onreinheid, die afgelezen kan worden aan (de metafoor) van het lichaam zoals de beroemde Britse antropologe Mary Douglas (1984 [1966]) dit in haar werk laat zien, concentreert zich in en rondom *East Hastings*. De vervuiling in de vorm van verslaving, infectie, criminaliteit, prostitutie e.d. zorgt ervoor dat *down town* tot een soort conflictgebied verheven is. Daar mogen de mensen die ziek, verslaafd of gek zijn het zelf met elkaar uitvechten. De overheid kan hierbij gezien worden als een regime dat het gebied bewaakt. Zij gedogen dat mensen `daar` op straat leven, drugs verhandelen en gebruiken, gestolen goederen aan de man brengen en hun seksuele lichamen inzetten. Buiten dit gebied kunnen de *Down Town East Siders* rekenen op een vijandige bejegening. De politie pakt hen op wanneer ze buiten *down town* bedelen, kunst verkopen, of zoals de meiden hun lichaam aanbieden.

1.2 Thematiek en vraagstelling

De meiden uit mijn onderzoekspopulatie leven in een kapitalistische consumptiemaatschappij waarin de marktwerking en individuele vrijheden de leidende waarden in de samenleving zijn. De geëngageerde antropologe Nancy Scheper- Hughes (2002) stelt dat de ongelijke verdeling van welvaart ervoor zorgt dat de kwetsbaarheid van bepaalde groepen is versterkt. Deze kwetsbaarheid heeft volgens haar geleid tot de groei van bijzondere sectoren om geld te verdienen, zoals de vermarkting van zorg, liefde, seks en lichaamsdelen. In al deze vormen van vermarkting staat het lichaam centraal. Het lichaam is een belangrijk communicatiemiddel in sociale interactie⁵. Het lichaam van Erin en Izarre is jong, vrouwelijk en omstreden. Tegelijkertijd ervaren zij via hun lichaam hun leven in de Down Town East Side van Vancouver. Wat kunnen hun (lichaams) ervaringen ons vertellen over hen en het taboe op jeugdprostitutie?

Het doel van dit onderzoek is om zicht te krijgen op de handelingsruimte van deze meiden. In navolging van Scheper-Hughes (2003), O'Connell Davidson (2005) en Oude Breuil (2008, 2009) hoop ik hiermee een bijdrage te leveren aan een ruimer begrip van de complexe prostitutiewerkelijkheid.

---

⁵ Yvon van der Pijl, Multiculturalisme en de Nieuwe Wereldorde, hoorcollege 7, 2009-2010, Universiteit Utrecht.

In mijn onderzoek heb ik getracht hun lichamen en ervaringen zichtbaar te maken, aan de hand van de volgende vraagstelling:

‘Op welke manier zetten jonge meiden in Down Town East Side (Vancouver) hun lichaam in en hoe speelt hun lichaam een rol in het vraagstuk van bodily order?’

Het eerste deel van mijn vraagstelling verwijst naar de individuele *agency*, het handelingsvermogen, van deze jonge meiden. Het tweede deel richt zich op het sociaal maatschappelijke duiden van hun seksuele praktijk. De Franse filosoof Michel Foucault (1979) stelt dat (de beheersing van) seksualiteit nauw samenhangt met (de beheersing van) macht. Vanwege deze verbintenis heb ik de seksuele praktijk van de meiden *down town* bekeken in het licht van de *bodily order* (Foucault 1979 in Turner 1991). De *bodily order* betreft de samenhang in sociale orde en het controleren van lichamelijke dimensies, te weten reproductie, regulering, representatie en controle. De meiden in *down town* plaatsen zich via hun lichaam in de sociale orde van de Canadese samenleving. De focus in mijn onderzoek lag daarom op het kijken naar hoe de meiden hun lichaam inzetten, welke *agency* zij door middel van hun lichaam verkrijgen en of ervaren. En hoe er tegelijkertijd getracht wordt door middel van controle en regulering) hen deze *agency* weer te ontnemen.

1.3 Sociale constructies

De jonge, verslaafde meiden die ik ontmoet heb tijdens mijn veldwerkperiode *down town* identificeren zich veelal niet met het label van prostituee. Bovendien beschouwen zij zichzelf niet als slachtoffer van uitbuiting. Zij zien zichzelf als degene die de mannen uitbuiten, stelt een van de straatwerkers in een expertinterview. Deze zienswijze wringt met de visie van de buitenwereld, in het bijzonder met die van de straatwerkers om de meiden heen. Zij vinden dat er hier sprake is van seksuele uitbuiting en zien deze meiden als de meest kwetsbare groep waar klanten op jagen. Ook juridisch gezien wordt de seksuele praktijk van de minderjarige meiden in Vancouver als seksuele uitbuiting bestempeld. Het Palermo Protocol van de Verenigde Naties (2000) en de Canadese Criminal Code beschouwen minderjarigen per definitie als slachtoffers van mensenhandel.

De beleving van de buitenwereld raakt aan het door sociologe en deskundige op het gebied van kindprostitutie Julia O'Connell Davidson (2005) beschreven woede in het internationale hulpdebat over kinderhandel, in het bijzonder wanneer het uitbuiting van kinderen in de seksindustrie betreft. De Verenigde Naties definieert een jongere als persoon tussen de 15 en 24 jaar en daarmee een kind als persoon onder de 14 jaar. Toch worden kinderen in artikel 1 van de *United Nations Convention on the Right of the Child* aangeduid als alle personen onder de 18 jaar, om zo kinderen eigen rechten te kunnen verlenen⁶. O'Connell Davidson (2005: 117) sluit zich aan bij deze definities en hanteert een leeftijdsgrens tot 15 en vanaf 15 tot 18 jaar. Deze laatste groep treedt in haar ogen een levensfase tegemoet die verschilt van vroege kinderjaren. Ik sluit me bij deze visie aan en zal dit onderscheidt in de beschrijving van de vroege levens (de verleden tijd waar de straatwerkers en meiden mij over verteld hebben) en hun huidige ervaringen (observaties tijdens mijn veldwerkperiode) van de meiden hanteren. De term jeugdprostitutie wordt gebruikt om de seksuele praktijk van de jongeren (15 tot en met 24 jaar) aan te geven. Verhalen over mensenhandel in de media, beleidsdocumenten en hulpverleningsrapporten schetsen vaak een eenzijdig beeld van jongeren als slachtoffers stelt ook de Utrechtse antropologe en assistent professor in de criminologie Brenda Carina Oude Breuil (2009) die o.a. onderzoek verricht naar mensenhandel en arbeidsmigratie van jongeren. Ook wetenschappelijke vertogen richten zich vooral op onderdrukking en dwang van jeugdprostitutie (O'Connell Davidson 2005). De meiden die centraal staan in mijn onderzoek zijn nog net minderjarig of zijn als minderjarige begonnen (vanaf het 13^e levensjaar) en werken nu als meerderjarige in de prostitutie. Zij hebben al veel meegemaakt in hun jonge leven. Hun achtergrond bestaat veelal uit een combinatie van (sociaal economische) armoede, verslaving, geweld en misbruik met als gevolg uithuisplaatsing. Erin en Izarre zijn pleeg(zorg)kinderen die na veel hulp en mislukte pleegzorgplaatsingen, de straat op gaan op zoek naar hun *home and belonging*. Erin is min of meer opgegroeid in de *Down Town East Side*. Haar moeder gaf haar vrijwillig over aan de *Ministry of Children and Family* op haar 12^e. Vlak daarna liep ze weg van haar pleeggroep en vond ze de *Down Town Eastside*. Izarre kwam met Erin *down town* en kwam er haar vader tegen, die zijn verslaving later deels bekostigde met het geld wat Izarre uit de prostitutie verkreeg. Toch volstaat het niet om alleen de kwetsbare kant van hun lijf en leven te belichten.

---

⁶ <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/qanda.htm>

Zonder uitzondering hanteren alle meiden *down town* weerbare strategieën. Om deze meervoudige realiteit weer te geven, zal ik gebruik maken van het concept *social navigaton* van de politiek antropoloog Henrik Vigh (2003) en o.a. toegepast door de antropologen Mats Utas (2005) en Marie Rosenkrantz Lindegaard (2009). *Social navigaton* biedt als het ware een midden weg tussen het *structure* en *agency* debat en laat zien dat er sprake is van een onderlinge relatie tussen dwingende structuren en handelingsruimte.

1.4 Methodologische verantwoording

De meiden in snapshots en de verbindende straatwerkers

De meiden die afwisselend het straatbeeld van *down town* kleuren en in mijn onderzoek centraal staan zijn jong, verslaafd en zetten hun lichaam in “*to get their needs met*”. Hun levens zijn een aaneenschakeling van (seksuele) transacties en drugsgebruik. De meiden maken functioneel gebruik van hun lichaam als seksueel object (in de prostitutie) of wenden hun lichaam aan om andere zakelijke transacties mee te sluiten (als drugsdealer). De meiden identificeren zich zoals gezegd niet met hun label als (jeugd)prostitutee. Erin geeft in het interview aan dat zij niet meer in de prostitutie werkt, maar haar geld nu als dealer verdient. De straatwerker Julie stelt dat Erin nog wel seks tegen betaling heeft maar zich niet meer als zodanig identificeert. Als ik Erin vraag hoe ze zichzelf ziet zegt ze: “*I don’t consider myself as a streetgirl or prostitute ... I’m just who I am*”. Vanwege de verschillende representaties en het feit dat meiden zich niet identificeren met het label van (jeugd) prostitutee zal ik mijn onderzoeksgroep daarom aanduiden met ‘de meiden *down town*’. Zij komen allemaal uit problematische gezinnen waar armoede, misbruik, pleegzorg en racisme (in het geval van de Aboriginal groep) een rol speelt. Ik heb zeven meiden op intensieve wijze gevolgd. Vier van hen hebben een Aboriginal achtergrond, de andere drie kunnen beschouwd worden als Canadese immigranten, waarvan een met een Latijns Amerikaanse- en een met een Oost Europese achtergrond. Daarnaast heb ik naar schatting 50 tot 60 jongeren *down town* ontmoet, waarvan meer dan de helft meiden zijn. Ook zij zullen terugkomen in mijn beschrijvingen. Mijn data bestaat desalniettemin grotendeels uit informatie die ik uit tweede hand heb verkregen: in het contact met de straatwerkers. Ook dit was niet zo eenvoudig als het wellicht klinkt.

Ik heb de eerste helft van mijn onderzoeksperiode besteed aan tientallen expertinterviews en het doorbreken van de eerder genoemde systematische barrières die organisaties opwerpen om hun medewerkers en cliënten te beschermen. Uiteindelijk heb ik deze barrières weten te doorbreken door mezelf zichtbaar te maken op de *`awareness week to stop sexual exploitation`*, waar ik als prostitutie maatschappelijk werker een presentatie heb gegeven over uitbuiting van minderjarigen in Nederland. Door deze presentatie werd ik gekend als *professional* en kon ik toegang verkrijgen tot de straatwerkers. Ik werd beschouwd als een van hen en kon hierdoor op een veilige manier de *Down Town East Side* onderzoeken. Uiteindelijk heb ik intensief samengewerkt met vijf straatwerkers, drie vrouwen en twee mannen. Vanwege de gevoelige data zijn zowel namen van meiden als van de straatwerkers fictief⁷. De experts om de meiden heen vormen door de moeilijke toegang tot mijn onderzoeksgroep het tweede deel van mijn onderzoekspopulatie. Enkele gepassioneerde straatwerkers van verschillende hulporganisaties trekken er dagelijks op uit om de meest kwetsbare meiden en jongens te bereiken. De meiden laten zich niet makkelijk vinden door buitenstaanders. Zij onttrekken zich aan het publieke oog van politie en pleegzorg door zich te verstoppen tussen de volwassenen *down town*. *“It's hard for us who are here everyday to find them, let alone for you to talk to them”* zegt een van de straatwerkers hierover. Het kost de straatwerkers vaak maanden en soms jaren om met hen in contact te komen. De onzichtbaarheid en chaos in de levens van onder andere Erin en Izarre hebben er toe geleid dat ik slechts enkele *snapshots* van hen mee kon maken. Deze *snapshots* bestaan uit korte contactmomenten of observaties en geven een representatief beeld van hun leven *down town*. De meiden leven letterlijk in *snapshots*, van *shot* naar *shot*. Steeds op zoek naar *a new high* waardoor hun contacten wisselend, kortstondig en fragmentarisch zijn van aard zijn. De *snapshots* zijn dus tevens onderdeel van de dagelijkse realiteit van de straatwerkers om hen heen: *“This is the reality of their lives. You need long term relationships and even then...I know the girls for years now...they give a little and then go back...they give a little and then go back”*⁸. Tegelijkertijd legt dit de beperking van mijn onderzoek bloot. De gestelde onderzoeksperiode is te kort om de meiden veelvuldig tegen het lijf te lopen en een vertrouwensrelatie met hen op te bouwen.

---

⁷ Op verzoek van de straatwerkers.

⁸ Uit: eigen veldwerkaantekeningen, outreach met straatwerker Julie, 15 mei 2010.

De gebruikte data heb ik voornamelijk verkregen in de tweede helft van mijn onderzoeksperiode. Naast de antropologische onderzoeksmethoden van veldwerk zoals participerende observatie, *being there*, het voeren van langdurige informele gesprekken, het houden van interviews en het opschrijven van (delen van) levensgeschiedenissen⁹ heb ik zowel de alledaagsheid als de complexiteit van de levens van mijn informanten willen begrijpen. Het volgende citaat van de antropologen Keith Hart en Horacio Ortiz (2008)¹⁰ is mij daarbij tot steun geweest:

“Now. If ever, is the time for anthropologists to renew engagement with political economy (...). Anthropology’s highest mission is to start from where people are and go with them wherever they take you. That means engaging with their visions of the world, perhaps to catch a glimpse of the world humanity is making together”. Ik heb me mee laten voeren in de stroom (en soms storm) van beelden, gesprekken, emoties, geuren, kleuren en dromen die met mij gedeeld zijn.

1.5 Opbouw

In het volgende hoofdstuk wordt eerst de weg naar *down town* beschreven, gevolgd door een uitgebreide analyse van het lichaam als systeem van machtsrelaties (Foucault 1979 in Turner 1991). Dit hoofdstuk laat zien welke plek de meiden innemen in de Canadese samenleving en hoe zij door middel van hun lichaam hier tegengewicht/verzet aan bieden. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 ingegaan op de sociale constructies waarin vaak gedacht en geschreven wordt in het internationale hulpdebat over kinderhandel en seksuele uitbuiting (O’Connell Davidson 2005, Oude Breuil 2008). Hierin worden de schijnbare tegenstellingen tussen onder andere kind vs. volwassene en de categorie van ‘het slachtoffer’ uiteengezet. Hiermee toon ik aan te tonen dat het denken in tegenstellingen problematisch is en geen recht doet aan de geleefde werkelijkheid van de meiden *down town*. In hoofdstuk 4 wordt aan de hand van Vigh’s (2003) *social navigation*, een completer beeld geschetst van de wijze waarop de meiden hun lichaam strategisch inzetten. Daarnaast laat dit hun handelingsruimte in relatie tot hun omgeving zien. Ten slotte worden in hoofdstuk 5 de conclusies en relevantie van dit onderzoek besproken.

---

⁹ In bijlage 3 heb ik een overzicht van de verschillende activiteiten en organisaties bijgevoegd.

¹⁰ http://www.antropologi.info/blog/anthropology/2008/how_anthropologists_should_react_to_the_

2. Het lichaam

Everytime she looks in the mirror, it reminds her of what she has done to herself

(Julie over Izarre)

De meiden die mijn onderzoeksgroep vormden, zetten hun seksuele lichaam in om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Zij presenteren zich via hun lichaam aan de klanten, straatwerkers, familieleden en vrienden om hen heen. Daarnaast ervaren zij door hun lichaam de verschillende sociale werelden om hen heen¹¹. Dit hoofdstuk zal daarom in het teken staan van hun lichaam. Binnen de antropologie wordt het lichaam veelvuldig bestudeerd als sociale en culturele constructie. Sekse en gender worden bepaald door de heersende opvattingen over wat een man of vrouw, jongen of meisje (be)hoort te zijn in een samenleving. De aankleding en het gebruik van het lichaam worden dan ook aangewend om mensen in te delen in categorieën. Deze categorieën liggen ten grondslag aan de basis van sociale organisatie, symbolische ordening en de verdeling van macht. Het is daarom van belang om de conceptualisering van het lichaam te betrekken bij de bestudering van processen rondom gender, macht en multiculturalisme. Foucault (1979 in Turner 1991) zag het lichaam als een object van macht dat omwille van de sociale orde gecontroleerd en gereproduceerd moet worden. Onder invloed van zijn werk, wordt in de sociaal wetenschappelijke theorievorming gesproken over “*bodily order*”. De lichamen van de meiden in de *Down Town East Side* kunnen ons dus iets vertellen over de heersende machtsrelaties, sociale organisatie en symbolische ordening in Vancouver.

2.1 *The way down*

In een welvarend land als Canada is de aanwezigheid van jongeren in de prostitutie vaak een resultaat van verschillende vormen van druk. Eerdere bevindingen in Noord-Amerikaanse studies (O’Connell Davidson 2005) tonen aan dat met name in steden een groot percentage van jeugdprostituees in hun kindertijd met seksueel misbruik en fysiek geweld te maken heeft gehad.

---

¹¹ Lotje Brouwer, Gender Macht en Multiculturalisme, college *The Body as Battleground: het (vrouwelijk) lichaam als etnosexual frontier*, 2009-2010, Universiteit Utrecht.

Onderzoeken in de discipline van de kinderpsychologie wijzen uit dat er een sterke relatie is tussen vroeg seksueel misbruik en latere prostitutie, wat impliceert dat (de keuze voor) prostitutie voortkomt uit een (individuele) getraumatiseerde psyche (Herman 1992, geciteerd in Bourgois en Schonberg 2009: 60). Ook kunnen andere individuele vormen van onderdrukking een rol spelen zoals racisme, dwang, armoede, sociale en politieke marginalisatie, groepsdruk, drugsverslaving of juist de hang naar geld en spanning of het verlangen naar vrijheid. In hulpcampagnes en in de academische literatuur wordt benadrukt dat het niet om een van bovengenoemde factoren gaat, maar om een combinatie van deze verschillende vormen van druk, die voor kinderen de aanleiding vormen om te starten met de prostitutie (O'Connell Davidson 2005: 46).

In 2000 is er in opdracht van de overheid een grootschalig onderzoek uitgevoerd in Vancouver en provincie naar de *'Sexual exploitation of youth in British Columbia'*. Dit heeft geleid tot de volgende conclusies: seksuele uitbuiting komt vooral voor onder meisjes (80%). Het rapport benoemt dat ook jongens in uitbuitingssituaties terecht komen, maar dit meer in de homoscene plaatsvindt dan op straat. Bovendien wordt er gesteld dat jongens minder openheid over prostitutie en uitbuitingszaken geven. Mijns inziens speelt de traditionele genderrol hier een grote rol, van een jongen wordt immers verwacht dat hij voor zichzelf op kan komen. Dit vergroot het gevoel van schuld of schaamte bij een jongen en zorgt er tevens voor dat buitenstaanders het niet als zodanig identificeren. Het rapport geeft dus vooral resultaten van meiden weer. Meiden vanaf twaalf jaar, waarvan de grootste groep tussen de 15 en 18 jaar is. Tevens is er in dit onderzoek een overrepresentatie van Aboriginal meiden gevonden. De meeste meiden komen uit gezinnen met een laag inkomen en slecht functionerende familieleden. Ook is er een link gevonden tussen deze meiden (met verschillende etnische achtergronden) en (eerdere) betrokkenheid van familieleden bij prostitutie. Het profiel van de jeugd wordt omschreven als geïsoleerd, laag zelfbeeld, afgesneden, risicofactoren vanaf de vroege jeugd en geschiedenis van pleegzorg. Sommige jongeren hebben psychologische of neurologische problemen. Velen van hen hebben een achtergrond van seksueel en of geestelijk misbruik. Verder is het percentage schoolverlaters groot. Zonder uitzondering waren alle jongeren (al) kwetsbaar voordat ze in de prostitutie werkzaam waren, aangeduid als gevangen in een cirkel van armoede, slecht functionerende familie en gebrek aan gemeenschapssteun.

Dit beeld wordt bevestigd door Emma (jeugdbescherming): “*it’s a variety of personal stories, but in my experience when you speak to the youth often you can pin point a trauma or event that made it easier to disengage from services.*

Lack of success in school, sexual assault, foster care, youth questioning their place in the world especially when in care”. Op papier lijkt het alsof pleegzorgkinderen alle hulp krijgen. Deze aanname komt volgens Emma (jeugdbescherming) niet overeen met de werkelijkheid: “*Custody kids are the hidden shame nobody talks about in B.C.*” Dit geldt in het bijzonder voor de verslaafde pleegmeiden *down town*. Zij lopen tegen structurele barrières in het zorgsysteem aan. Zo kunnen de verslaafde pleegmeiden niet terecht in een opvanghuis, omdat ze voor opname eerst 72 uur clean moeten zijn. Als gevolg van het ontbreken van passende hulp en bescherming, gaan of blijven de meiden op straat.

De weg naar *down town*, zoals Erin en Izarre die aflegden, kenmerkt zich door een combinatie van bovengenoemde factoren en kan vergeleken worden met het migratieproces van aankomst en vertrek. Het analyseren van hun vertrekpunt stelt ons in staat te kijken naar de dwingende structuren waarin meiden zich bevinden voordat ze wegelopen naar *down town*. Deze dwingende structuren kunnen vertaald worden naar drijvende *push* factoren, maatschappelijke omstandigheden die ervoor zorgen dat de meiden willen vetrekken zoals armoede of misbruik. Erin werd door haar moeder vrijwillig overgegeven aan de jeugdbescherming. In die pleeggroep die hierop volgde, besloot ze als jong volwassene liever op straat te leven. Izarre kwam na een thuissitatie van huiselijk geweld gevolgd door de scheiding van haar ouders in dezelfde pleeggroep terecht en volgde Erin *down town*. Aantrekkende *pull* factoren vormen daarentegen de aantrekkingskracht van de nieuwe bestemming ofwel wat het de meiden individueel oplevert (*agency*). Erin hoefde geen verantwoordelijk meer af te leggen en Izarre vond haar (gewelddadige) vader *down town*. De casus van Izarre laat zien dat er vaak sprake is van onderlinge relatie tussen de verschillende *push* en *pull* factoren: het ontbreken van een gezonde opvoedingssituatie en het hervinden van een deel daarvan, bij haar vader, op straat.

In een expertinterview stelt straatwerker Julie dat de meeste meiden *down town* raken in hun zoektocht naar *belonging*, de term die sociaal antropoloog Ulf Hannerz (2002) omschrijft als het verlangen naar (gevoelens van) zekerheid, comfort, ergens toe behoren. Hoe sterk dit verlangen naar toebehoren is, laten de zusjes Rachel (21) en Hazel zien (22).

Zij bevonden zich tevens in pleegzorg en kwamen *down town* om hun moeder uit het leven van drugs en prostitutie te halen. Eerst kwam het oudste zusje, Hazel, toen ze 14 jaar was. Het jongere zusje, Rachel toen 13, volgde haar al snel. Rachel en Hazel kwamen voor de liefde, aandacht en geborgenheid zoals alleen hun moeder hen die kon geven. Als gevolg daarvan belandden ze zelf ook op straat, waar moeder hen liet kennismaken met drugs en Hazel op haar 14^e voorstelde aan haar eerste klant¹².

Een belangrijke *pull* factor voor deze meiden met pijnlijke jeugdervaringen zoals het gemis aan ouders, mislukte pleegzorg of misbruik is het verlangen naar vrijheid. De *Down Town East Side* kan voor hen een *narrative of freedom* zijn, zoals de entnoloog Orvar Löfgren (2002: 257 en 262) dit verwoordt, die hen de kans biedt om (tijdelijk) te ontsnappen aan de situatie die aan het leven in *down town* voorafging. De *down town area* kan hierbij gezien worden als een grensgebied, waarin meiden tussen verschillende sociale ordes leven. *Borderlands are often described as no-man's land, as terrain vague, uncharted margins 'in the middle of nowhere', but at the same time they are black holes, attracting a lot of energy and anxiety* (Löfgren 2002: 252). Izarre weet in een paar krachtige woorden te zeggen wat haar aantrekt in het leven *down town*: *I feel comfortable here*.

De individuele ervaringen van de meiden werpen licht op een belangrijke maatschappelijke *push* factor. Deze groep meiden kan namelijk omschreven worden als *the runaways* die na traumatische ervaringen thuis weglopen uit institutionele zorg (ondere andere Weisberg 1985, geciteerd in O'Connell Davidson 2005: 47). De meiden die ik ontmoet heb, kiezen ervoor om na hun gedwongen vertrek uit (t)huis ook hun pleegzorgplek te verlaten en hun eigen onafhankelijkheid te koesteren. In het geval van de Aboriginal meiden speelt institutionalisering al generaties lang een rol. In de koloniale tijd werden kinderen naar residentiële scholen gestuurd. Als kinderen na deze schoolperiode terugkwamen, bleken ze vaak niet meer in staat te hechten aan hun familie, gemeenschap en cultuur met als gevolg dat overlevingsstrategieën in stand werden gehouden¹³. Velen van hen belanden dakloos en zonder inkomsten op straat. Prostitutie is voor hen een manier om in leven te blijven (O'Connell Davidson 2005: 47).

---

¹² Uit outreachgesprek met straatwerker Julie, 5 maart 2010.

¹³ http://www.mcf.gov.bc.ca/youth/pdf/sex_exploit.pdf

De verschillende kwetsbaarheden van de meiden, waaronder de dwingende structuur van thuis en/ of pleegzorg en het verlangen naar toebehoren, kunnen vertaald worden naar het gemis aan menselijke zekerheid zoals de econoom en nobelprijswinnaar Amartya Sen (1995) dit verwoordt.

Gebrek aan menselijke zekerheid (*human security*) komt dus niet alleen in ontwikkelingslanden voor en betekent volgens Sen: ‘*to protect the vital core of all human lives in ways that enhance human freedoms and human fulfilment*’¹⁴. Zo bekeken is menselijke zekerheid een aanvulling op staatszekerheid, bevordert het mensenrechten en versterkt dit de menselijke ontwikkeling (CHS 2003: 2). Menselijke zekerheid wordt verder gedefinieerd als ‘*freedom from basic insecurities*’, die volgens Sen gezien kan worden als een mensenrecht *an sich*. Het ontbreekt de meiden in de *down town* aan deze basale zekerheid of wellicht zelfs bestaansrecht, die tot uiting komt in sociaal, emotioneel en economisch opzicht.

Scheper- Hughes (2002) stelt in dit verband dat de ongelijke verdeling van de welvaart ofwel het ontbreken van maatschappelijke en economische kansen ervoor zorgt dat de kwetsbaarheid van bepaalde groepen is versterkt. Deze kwetsbaarheid van groepen heeft geleid tot de groei van bijzondere sectoren om geld te verdienen, zoals de vermarkting van zorg, liefde, seks en lichaamsdelen (Parreñas 2005: 12; Brennan 2002: 154-168; Scheper-Hughes 2002: 273-274). Het gebrek aan financiële en emotionele zekerheid is vaak de aanleiding voor de meiden in hun weg naar *down town* en (de keuze voor) het inzetten van hun lichaam, wat ook gezien kan worden als een *narrative of freedom*.

2.2 Vermarkting

De verslaafde (pleeg)meiden in *down town* Vancouver, zetten hun lichamen in als commercieel goed. Vermarkting, ook wel commodificatie genoemd, behelst de transformatie van goederen en diensten in een handelsartikel. Zo ook het menselijk lichaam. Voor dit transformatieproces is een zekere vorm van objectivering en dehumanisering nodig.

---

¹⁴ Definitie van human security door de Commission on Human Security (in CHS 2003: 4)

De antropologe Lesley Sharp (2000: 293) verricht veel onderzoek naar de symboliek van het menselijke lichaam (ook wel ‘*embodiment*’ genoemd) en stelt: ‘*Commodification insist upon objectification in some form, transforming persons and their bodies from a human category into objects of economic desire (and profit)*’. Sociologe Mimi Sheller (2003) voegt hieraan toe dat vermarkting een zekere mate van ‘*otherness*’ vraagt, waarbij lichamen zoveel mogelijk het lichaam van de ultieme (deviante) ‘Ander’ worden gemaakt.

Door gebrek aan een vereenzelviging wordt het gemakkelijker om deze lichamen te verhandelen, verkopen en consumeren. Seksuele uitbuiting kan hierbij gezien worden als de letterlijke en ultieme vorm van consumptie van lichamen (Kempadoo 2004: 31). De lichamen van de meiden *down town* zijn ook onderhevig aan processen van *othering*. Het gaat hier namelijk om jonge verslaafde lichamen die een sociaal, economisch en politiek marginale positie in de maatschappij hebben. Stereotyperingen zoals “*the crazy people down town*” die geen hulp willen en er dus zelf om vragen of het beeld van de *Aboriginals* dat zij “*hopeless and useless*” zijn en het toch nooit iets met deze groep wordt. Dergelijke opvattingen sterken het idee dat *down town east side-ers* anders, ziek en hopeloos zijn. Dit beeld schept een deviante Ander gevolgd door een morele afstand die het (ge)makkelijker maakt de ogen te sluiten voor deze vorm van vermarkting en jeugdprostitutie (Oude Breuil 2009). Nieuwe vormen van vermarkting hebben een groeiende mondiale markt voor lichamen en lichaamsdelen tot gevolg, waarin onder meer mensensmokkel en handel in lichamen en lichaamsdelen/ sappen bijzonder winstgevend is geworden. Opvallend is dat het telkens weer de (lichamen van) gemarginaliseerden, vagabonds, *locals*, statelozen of illegalen betreft¹⁵. De meiden *down town* bevinden zich in een marginale positie, ze zijn geestelijk, lichamelijk, economisch en politiek kwetsbaar en zitten vast in de begrensde lokale ruimte van *down town*. Binnen hun beperkte mogelijkheden biedt prostitutie uitkomst.

---

¹⁵ Yvon van der Pijl, Multiculturalisme en de Nieuwe Wereldorde, hoorcollege 7 NWO, 2009-2010, Universiteit Utrecht.

2.3 *Het lichaam binnen de sociale wetenschap*

In alle bovengenoemde vormen van vermarkting staat het lichaam centraal. Binnen de antropologie, wordt de manier van denken en praten over het lichaam ook wel lichaamsdiscours genoemd. De antropologen Marcel Mauss (1990 [1924]) en Douglas (1984 [1966]) hebben onder andere een grote bijdrage geleverd aan het huidige lichaamsdenken. Mauss en Douglas hun werkt toont ons dat het lichaam symbool voor of aspect van culturele ordening is. Zij stellen dat het menselijk lichaam een veelheid aan metaforische constructies in zich draagt om de wereld te ordenen (Mauss en Douglas, geciteerd in Sharp 2000: 315). Het huidige lichaamsdenken kenmerkt zich door de benadering van het lichaam als sociaal- cultureel construct of *lived relation*. Zo benaderen Mol en Law (2004, geciteerd in Rosenkrantz Lindegaard 2009: 61) het lichaam als *‘doing, being and having’*. Het *‘doen’*, *‘zijn’* en *‘hebben’* van een lichaam vormt dus een geleefde relatie. Oude conventionele opvattingen t.a.v. het Cartesiaanse onderscheid tussen lichaam en geest komen daarmee te vervagen. Butler (1993, geciteerd in Rosenkrantz Lindegaard 2009: 61) stelt dat het lichaam een onbeschreven oppervlakte is die betekenis en sociale positie wordt toegedicht door het discours wat erover bestaat. Bourdieu (2001, geciteerd in Rosenkrantz Lindegaard 2009: 61) daagt deze perceptie uit door te stellen dat het lichaam leeft en ervaren wordt als onderdeel van sociale relaties. Bourdieu (ibid: 61) ziet het lichaam als sociale constructie die vorm krijgt binnen levende relaties, door te onderhandelen in spanningen en conflict, terwijl Butler (ibid: 61) het lichaam niet situeert binnen specifieke relaties tussen levende personen. Geïnspireerd door Mauss (1990 [1924]), introduceert Bourdieu (2001, geciteerd in Rosenkrantz Lindegaard 2009) het concept *‘bodily hexis’* om de verschillende sociaal ingegeven bewegingen, gedragingen en posities van het individuele lichaam in de geleefde realiteit of wereld weer te geven (ibid: 61). *‘Bodily hexis’* is de fysieke uitdrukking van *‘habitus’* en laat zien dat sociale positionering belichaamt en uitgedragen wordt door lichaamsbewegingen. Dit komt overeen met mijn onderzoeksresultaten. Als ik Erin vraag naar haar lichaamservaringen op straat, zegt ze: *“I feel drained. You feel sick. You are sick. Your body starts to detoriate, your bones detoriate, even when you are not sick, you’re dying”*¹⁶.

---

¹⁶ Interview met Erin, 13 mei 2010.

De lichaamservaring en breekbare fysieke uitdrukking (kwetsbaar en verslaafd) van Erin, symboliseert haar onzekere sociale positie en het onhoudbare karakter van het leven op straat. Je bent er zolang je lichaam en geest sterk zijn. Dat de geest vaak sterker is dan het lichaam, wordt duidelijk wanneer ik Rachel samen met straatwerker Julie thuis opzoek voor een interview. Rachel haar lichaam lijkt bevroren. Ze ijsbeert wat heen en weer in haar kamer. Op haar gezicht is geen enkele mimiek af te lezen. Als Julie haar vraagt of ze met mij in gesprek wil, draait ze niet alleen haar hoofd maar wendt ze haar hele lichaam naar ons toe. Het lijkt alsof ze geen controle heeft over haar verschillende lichaamsdelen. Rachel laat weten dat ze wel met mij wil praten, maar het nu niet goed uitkomt. Als we even later weer op de gang staan, deel ik mijn observatie met Julie. Julie knikt en legt me uit dat Rachel haar lichaam ontwenningverschijnselen vertoonde: “*She looks like a zombie, everything is in slow motion, that’s her needing drugs*¹⁷”. Het concept *bodily hexis* laat hier de sociaal (door drugs) ingegeven bewegingen zien, Rachel haar lichaam lijkt bevroren. Haar gedrag wordt eveneens beperkt door ontwenningverschijnselen, ze is niet in staat om nu een gesprek aan te gaan. Haar eerste zorg is om haar lichaam van een nieuwe stoot drugs te voorzien. Dit tekent haar sociale positie van dit moment, die van een verslaafd lichaam binnen *down town*. De meiden worden onophoudelijk geconfronteerd met de aanslag die de harddrugs en het straatleven op hun lijf en leven hebben, niet alleen door de steeds terugkerende ontwenningverschijnselen maar ook door gewichtsverlies, de slechte conditie van hun huid etcetera. Als Izarre aan het einde van mijn onderzoeksperiode besluit af te kicken, verliest ze opnieuw een tand. Iedere aanblik in de spiegel herinnert Izarre sindsdien aan haar lichamelijk verval en het aandeel wat ze hier zelf in heeft: “*Everytime she looks into the mirror, it reminds her of what she has done to herself*¹⁸”. Het concept *bodily hexis* verwijst hier naar de fysieke uitdrukking (verlies van een tand) van Izarre’s verslaafde aard, waardoor Izarre geconfronteerd wordt met haar verslavingsgedrag en positie van haar individuele lichaam.

Waar zowel Butler als Bourdieu (ibid: 61) zich niet over buigen, is het biologische component van het lichaam. Het lichaam wordt ook geconstrueerd door genen, neuronen en de productie van proteïne.

---

¹⁷ Bezoek aan Hazel, met straatwerker Julie, 7 mei 2010.

¹⁸ Uit informeel gesprek met straatwerker Julie, 6 mei 2010.

Recent onderzoek wijst uit dat lichaamservaringen niet alleen worden opgeslagen in iemands aard (*habitus*) en fysieke uitdrukking (*hexis*) maar ook in de hersenen (Damasio 1994, Sapolsky, geciteerd in Rosenkrantz Lindegaard 2009: 61). Rosenkrantz Lindegaard (2009: 61) stelt dan ook: *'when subject positions become dispositions they become structuring for practices'*. Dit wil zeggen dat als bijvoorbeeld een jongere herhaaldelijk benoemd wordt als prostituee, en de jongere deze positie blijft innemen door zich te gedragen als prostituee, dan wordt de *subject position* van *'prostituee'* onderdeel van diens aard (*habitus*). In bovenstaand voorbeeld wordt Izarre aangesproken op haar verslaving en neemt zij deze positie ook in door te reflecteren op wat zij zichzelf heeft aangedaan, waarmee de positie van *'verslaafde'* onderdeel wordt van haar aard. Bovendien ligt haar verslaving verankerd in haar neurologische systeem en versterkt dit te meer haar ervaring als *'verslaafde'*.

Ook binnen de klassieke sociale theorievorming wordt het lichaam veelvuldig bestudeerd. Socioloog Bryan Turner (1991) onderscheidt in zijn boek *The Body and Society* drie belangrijke benaderingen. Het lichaam als systeem van machtsrelaties, het lichaam als systeem van sociale betekenis en symboliek en het lichaam als sociale praktijk. Alle drie benaderingen laten zien dat het gaat om een sociale culturele opvatting van het lichaam (in tegenstelling tot de biologische) en tonen het belang van het lichaam als object en subject binnen de sociale wetenschap¹⁹. In de volgende paragraaf zal ik uitgebreid ingaan op de benadering van het lichaam als systeem van machtsrelaties waar Foucault (1979) een grote bijdrage aan geleverd heeft.

2.4 Bodily order

Onder invloed van Foucault (1979) zijn werk, wordt in de sociaal wetenschappelijke theorievorming gesproken over *'bodily order'*. De *bodily order* handelt over het handhaven van de sociale orde, dat volgens Foucault samenhangt met macht en controle van lichamen. Dergelijke vraagstukken kenmerken de moderne tijd, waar diepgaande sociale veranderingen (secularisering, industrialisering en urbanisatie) vroegen om handhaving en regulering van de sociale orde. Deze orde kon volgens Foucault verkregen worden door *bodily order*: het controleren van lichamen.

---

¹⁹ Lotje Brouwer, Gender Macht en Multiculturalisme, college *The Body as Battleground: het (vrouwelijk) lichaam als etnosexual frontier*, 2009-2010, Universiteit Utrecht

Ook in de hedendaagse transformatie processen van mondialisering en migratie is het analyseren van de *bodily order* zinvol. Het lichaam zoals opgevat in Foucault's benadering, als systeem van machtsrelaties, is een belangrijk vraagstuk van sociale orde. Waarbij beheersing van de sociale orde vooral gekoppeld is aan beheersing van seksualiteit. De beheersing van het lichaam hangt dus nauw samen met de beheersing van seksualiteit door systemen van macht. Foucault definieert seksualiteit daarom als volgt: *'As a discourse, it [sexuality] has to be regarded as a bodily reproduction and the construction / reconstruction of powerrelations in public and private sphere'*²⁰. In Foucault's benadering zijn er vier dimensies van sociale controle waarin de beheersing van het lichaam centraal staat, en betrekking hebben op zowel het publieke als het privé domein: reproductie van de bevolking over tijd (1), reguleren van de bevolking in de ruimte (2), representatie van lichamen in de sociale ruimte (3), en het onder controle houden van verlangens (4).

2.4.1 Dimensie 1: Reproductie van de bevolking over tijd

De eerste dimensie, reproductie van de bevolking over tijd verwijst niet alleen naar de controle over de bevolkingsgroei (door morele controle en institutionele middelen zoals monogamie en het huwelijk) maar ook naar de biologische onderlinge afhankelijkheid van lichamen: man en vrouw, kind en volwassene. Dit laat zien dat het lichaam niet alleen een fysieke maar ook sociale relatie heeft en kan gekoppeld worden aan de discussie van kind vs. volwassene, die in het volgende hoofdstuk uitgebreid aan bod komt.

2.4.2 Dimensie 2: Reguleren van de bevolking in de ruimte

De tweede dimensie, het reguleren van de bevolking in de ruimte heeft betrekking op historische processen als urbanisatie en groei van bevolkingsdichtheid wat leidt tot angst voor de ondergraving van de morele samenhang en waardigheid van het individu²¹.

---

²⁰ Lotje Brouwer, Gender Macht en Multiculturalisme, college *The Body as Battleground*: het (vrouwelijk) lichaam als etnosexual frontier, 2009-2010, Universiteit Utrecht

²¹ Lotje Brouwer, Gender Macht en Multiculturalisme, college *The Body as Battleground*: het (vrouwelijk) lichaam als etnosexual frontier, 2009-2010, Universiteit Utrecht

Hedendaagse processen van mondialisering en migratie worden gekenmerkt door eenzelfde soort angst, de bedreiging voor bestaande sociale culturele samenhang en identiteit. In dit verband kunnen we het reguleren van de in- en uitstroom van menselijke lichamen plaatsen, bijvoorbeeld door de vreemdelingenwet. In mijn onderzoekscontext, de *Down Town East Side*, is er sprake van een lange geschiedenis van drugs, criminaliteit, hiv, prostitutie, armoede en intergenerationale problemen (al dan niet van Aboriginals). Vroeger werd er door leden van de gemeenschap gepast op de kinderen waarvan de moeders in de prostitutie werkten. Volgens Emma (jeugdbescherming) was er in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw ook een levendige "*kiddie strawl*" in het gebied alwaar jongeren zich aanboden als prostituee. Naar aanleiding van een Amerikaanse tv *talk show* met Maury Povitch werd Vancouver neergezet als nummer 1 plek van Noord Amerika waar je kinderen kon kopen²². Vancouver reageerde geschokt, wilde af van deze slechte reputatie en een eventuele aanzuigende werking die dit met zich mee kon brengen. Als politiek antwoord werd er een grote schoonmaakactie gehouden in het *down town* gebied. Dakloosheid, drugsgebruik en prostitutie werden niet langer getolereerd. Onder druk van politie verplaatste de *kiddie strawl* zich naar een ander gebied in Vancouver (Kingsway), wat uiteraard ook als niet gewenst werd beschouwd. Vandaag de dag zijn er in Vancouver nog steeds verschillende plekken waar prostitutie plaats vindt en waar prostituees worden opgejaagd. Toch blijft de *Down Town East Side* de enige plek waar je enigszins getolereerd wordt als je dakloos, verslaafd en/ of prostituee bent. Om dit gebied heen, is het nieuwe centrum van Vancouver gebouwd, alwaar de *Down Town East Siders* beschouwd worden als '*people out of place*' zoals Scheper-Hughes Braziliaanse straatkinderen in *Small Wars* (1998) beschrijft. *People out of place* worden vaak vijandig benaderd omdat zij de sociale orde bedreigen. De meiden *down town* overtreden sociale regels en seksuele taboes en worden gezien als bedreiging van de sociale orde. Zij horen niet thuis in de gewone sociale orde. Dit wordt mij in een klap duidelijk als ik Erin vraag of ze *down town* wel eens verlaat. Erin: "*Not really. I'm stuck down town. I can't go pass the terminal cause that's were the drugs stop*". Het interview met Erin toont ons dus niet alleen de naakte (over)levingswijze van de meiden, maar ook dat dit plaatsvindt binnen een begrensde ruimte: *down town*.

---

²² Bron: Emily (jeugdbescherming), email 29 juni 2010.

Löfgren (2002) stelt in zijn artikel dat grenzen verschil dienen te benadrukken, zowel fysiek (bv in landsgrenzen) alsook sociaal, cultureel en normatief. Bepaalde mensen horen thuis op bepaalde plekken in de orde van een stad of samenleving. *‘Borders (...) constitute a cultural signal system’* (Löfgren 2002: 250). Bij de terminal begint het zogenaamde “normale leven”, waar meiden die drugs gebruiken en hun lichaam inzetten als *people out of place* worden gezien.

2.4.3 Dimensie 3: Representatie van lichamen in de sociale ruimte

De derde dimensie van de *bodily order* betreft de presentatie van het lichaam in de sociale ruimte. Sociale orde wordt in deze dimensie gereguleerd door zelf-representatie of *performance* zoals socioloog Erning Goffman (1959) dit noemt. *Performance* verwijst naar de manier waarop mensen zich presenteren en kleden in de sociale ruimte. Goffman ziet het lichaam als centraal voor *human agency*. In Goffman zijn termen, kun je kijken naar de manier waarop mensen via hun lichaam (door middel van kleding of uiting van seksualiteit bijvoorbeeld) hun *agency* en verzet tonen. Volgens Goffman is de wijze waarop een individu zichzelf presenteert afhankelijk van de situatie waarin hij of zij zich bevindt. Goffman stelt dat individuen in eerste instantie altijd informatie proberen te verzamelen over het gezelschap waarin zij zich bevinden om een idee te krijgen over wat je van de ander kunt verwachten en hoe je je het beste kan gedragen om de gewenste reactie van deze ander te krijgen (Goffman 1959 in van der Pijl et al. 2009). Deze derde dimensie komt overeen met observaties uit mijn veldwerk. De meiden *down town* maken ook strategisch gebruik van verschillende presentaties. Op straat zien ze er vaak jong uit om zo klanten te trekken. “*Downdressing*” is een bekend fenomeen in de prostitutie. Straatwerker Julie legt uit: *‘they dress down to look 15 or 16, because clients like that’*. Bij een geslaagde presentatie van jeugdigheid is het belangrijk om zeer slank of mager te zijn. Dit blijkt uit mijn observatie. Rachel en Hazel presenteren zich als jonge, bijna kinderlijke meisjes omdat dit klanten aantrekt. Deze presentatie en met name de achterliggende gedachte schokt de straatwerkers, zij zien een kind waarvoor ze willen zorgen.

Om een goed beeld te geven van hun verschillende presentaties beschrijf ik hieronder twee dagboekfragmenten die de derde dimensie ondersteunen.

Op een warme avond zie ik Rachel op straat. Haar spillebeentjes zijn gestoken in een kort afgeknipte spijkerbroek, met een hemdje en capuchontrui erboven. Haar strakke kleren verraden dat haar vrouwelijke rondingen door haar drugsgebruik nog nooit volledig tot bloei gekomen zijn. Ze draagt geen make-up en loopt op gympen, waarmee ze haar jonge presentatie nog verder versterkt. Als ik niet beter zou weten, zou ik denken dat ze een meisje van 11 of 12 is²³.

De dag daarvoor zag ik echter een hele andere Rachel:

Terwijl ik op East Hastings met Julie en Travis sta te praten, komt Rachel op hoge hakken aanlopen. Ze draagt een zwarte galajurk. Haar ogen zijn donker opgemaakt met zwart en glitters, haar lippen zijn rood gestift. Haar lange haren vallen losjes over haar schouders. In haar handen houdt ze een grote ijstaart, die ze net heeft gekregen van haar vaste klant Samuel. We zingen met ons allen 'happy birthday' en wensen haar nog een fijne avond. Ze blijkt net met Samuel gegeten te hebben in een restaurant om haar 21^e verjaardag te vieren²⁴.

In dit *snapshot* oogt Rachel als een vrouw en komt haar verschijning dicht bij haar echte leeftijd. Haar zelfrepresentatie voor deze gelegenheid verschilt van die zoals ze zich doorgaans presenteert als ze op straat cliënten aanspreekt. Deze illustraties laten zien dat hetzelfde lichaam, van dezelfde persoon anders ingezet wordt.

2.4.4. Dimensie 4: Onder controle houden van verlangens

Een laatste dimensie van de *bodily order* omvat het in bedwang houden van verlangens in termen van verleiding en dreiging van moreel verval. Dit heeft betrekking op o.a. gedragsregels, normen, fatsoen en kuisheid oftewel het lichaam als systeem van sociale betekenis en symboliek. De antropologe Douglas (1984 [1966]) heeft veel geschreven over de constructie van grenzen en symboliek van het lichaam.

---

²³ Eigen dagboekfragment, observatie op straat, 15 april 2010.

²⁴ Eigen dagboekfragment, observatie op straat, 14 april 2010.

In de klassieker *'Purity and danger'* (1984 [1966]) staat de behoefte van een mens om te ordenen centraal. Douglas benadert het lichaam als model voor sociale orde. Zij onderscheidt twee vormen van gevaar die deze orde kunnen bedreigen. Ten eerste de gevaren van buitenaf, die drukken op externe grenzen. En ten tweede de gevaren van binnenuit, vanwege het overschrijden van interne grenzen. Deze bedreigde grenzen worden verbeeld in het vrouwelijk lichaam. Het vrouwenlichaam verkrijgt hiermee een symbolische functie en kan gezien worden als gendersymboliek die de grenzen van een familie, etnische groep of natie markeert. Vrouwen worden namelijk voorgesteld als de morele spiegels van een familie/ natie/ etnische groep, waarbij het seksuele gedrag van de vrouwen wordt opgevat als symptomatisch voor de morele gesteldheid van een samenleving. In Douglas haar terminologie kun je over *down town* spreken als een vervuild gebied, door de prostitutie die daar plaatsvindt. De relatie tussen 'wij' en 'zij' wordt dan vertaald in contrasterende beelden over seksualiteit en de morele noties die hieraan ten grondslag liggen. Prostitutie wijkt af van de veronderstelde norm: seks met een geliefde of tussen echtgenoten binnen een familie (Agustin 2005). Interne gevaren overstijgen hier de externe, vanwege de zorg over het effect wat deze onreine gemeenschap op de rest van de samenleving heeft. Het duistere, vervuilde gebied *down town* heeft namelijk ook een aantrekkingskracht oefent op de leden van de eigen gemeenschap. Mannen, zonen, vaders, broers kunnen een bezoek brengen aan de zogenaamde *'impure girls'*. Dochters en zonen nemen uit nieuwsgierigheid, hang naar spanning of vervelende omstandigheden de afslag naar *down town*. De angst om zelf te worden verontreinigd of bezoedeld, wordt geprojecteerd op bepaalde groepen of individuen die als afwijkend worden gezien zoals de meiden *down town*. In het verlengde hiervan kan men de discussie over mensenhandel mijns inziens ook plaatsen. Prostitutie en in het bijzonder wanneer het minderjarigen betreft, staat symbool voor de wanorde in onze samenleving. Het hulpdebat over het slachtoffer dient naast de noodzakelijke wettelijke veroordeling en maatschappelijke betrokkenheid, nog een doel: het helpt de eigen grenzen over reinheid en onreinheid helder te houden. "Waar grenzen verzwakken of bedreigd worden, vind je ideeën over vervuiling om grenzen te ondersteunen. De potentiële vervuiler wordt een slecht, kwaadaardig object van afkeuring omdat 'ie anderen in gevaar brengt" (Douglas, 1984 [1966]: 139).

De potentiële vervuiler betreft in de discussie over mensenhandel degenen die de meiden seksueel uitbuiten: de mensenhandelaar, pooier en klanten. Vaak wordt de vrouw of het meisje hierbij voorgesteld als wezen die in gevaar verkeert en moet worden beschermd²⁵.

2.5 Samenvatting

Samenvattend kan men stellen dat de bestudering van het lichaam in de sociale wetenschap ons laat zien hoe lichamen gedisciplineerd worden om de sociale orde in een samenleving te bewaken. De jeugdprostituees worden gezien als onrein en worden daarmee symbool voor een gevaar van “buitenaf”. Hun seksuele praktijk en lichamen dienen gedisciplineerd te worden, om de dreiging en wanorde die zij representeren binnen de grenzen van de *down town area* te houden. De (jeugd) prostituees horen *down town*, letterlijk naar of beter gezegd daar beneden. Deze disciplinerende lijkt zijn vruchten af te werpen, bijna alle wanorde speelt zich af op en rondom en de hoofdweg van *East Hastings*. Dat Erin *down town* niet kan verlaten, maakt zij op indringende wijze duidelijk: ze kan niet voorbij de *terminal* omdat daar de drugs stoppen. Bij de *terminal*, het nieuwe centrum van Vancouver, begint het zogenaamde normale leven waar onreinheid in de vorm van drugs en prostitutie niet thuishoort. De lichamen en levens van de pleegmeiden zoals Erin worden daarmee onzichtbaar voor de ogen van hun stadsgenoten. Maar er schuilen ook kansen in deze onzichtbaarheid. Voor vele meiden is *down town* een *narrative of freedom* (Löfgren 2002), een plek waar zij kunnen ontsnappen van pleegzorg en politie. Dit toont hun lichaam als symbool van verzet, een vorm van *agency*. In het volgende hoofdstuk zal daarom worden ingegaan op de -op het eerste gezicht- schijnbare tegenstelling tussen o.a. dwang en vrijwilligheid en de handelingsmogelijkheden die de onzichtbaarheid van *down town* de meiden biedt.

---

²⁵ Gerdien Steenbeek, college GMM 2008-2009 Gender en seksualiteit: het vrouwelijk lichaam, Universiteit Utrecht.

3. Schijnbare tegenstellingen

‘Nobody else to prostitute me’

(Erin in een interview)

Dit hoofdstuk behandelt de schijnbare tegenstellingen en geconstrueerde grenzen, waarover vaak gedacht en geschreven wordt in het internationale hulpdebat over jongeren in de seksindustrie. In Vancouver wordt jeugdprostitutie als seksuele uitbuiting gezien. De definitie van seksuele uitbuiting wordt beschreven in de *Criminal Code* van Canada²⁶ als: *‘Sexual exploitation is the sexual abuse of children and youth, and involves the exchange of a sexual act for money, drugs, food, shelter, transportation, love, acceptance or any other consideration. The Criminal Code of Canada defines a sexually exploited youth as under the age of 18, while the Child, Family and Community Service Act defines a sexually exploited youth as under the age of 19’*²⁷.

Bovenstaande definitie stelt dat uitbuiting seks in ruil voor geld, goederen en aandacht betreft. Opvallend hierbij is dat de *Criminal Code* de leeftijdsgrens van achttien hanteert, terwijl de *Child, Family and Community Service Act* de grens optrekt naar negentien jaar. Bovendien ontbreekt de aanleiding van uitbuiting in de definitie. De aanloop hiernaar toe wordt wel omschreven in de definitie van seksuele uitbuiting van het Palermo Protocol (2000): *‘the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of a person for the purpose of exploitation’*. Bij de definitie zoals gesteld in het Palermo Protocol (2000) merkt Oude Breuil (2009) terecht op en ik citeer: “waarbij het er voor volwassenen (ouder dan 18) wel, maar voor kinderen niet toe doet of dit onder dwang of valse voorwendselen gebeurde en zij instemden (consent) met exploitatie²⁸”. Bij minderjarigen doet het er niet toe of zij instemmen met hun seksuele praktijk zoals de meiden *down town* die het lichaam inzetten om in hun basisbehoeften te kunnen voorzien. Een kind of jongere wordt niet geacht een geïnformeerde keuze te kunnen maken met betrekking tot prostitutie (O’Connell Davidson 2005, Oude Breuil 2008). In navolging van o.a. Oude Breuil (2008) vraag ik mij af of dit verhaal wel toereikend is om mensenhandel en seksuele uitbuiting te begrijpen.

---

²⁶ http://laws.justice.gc.ca/eng/C-46/page-4.html#anchorbo-ga:l_V-gb:s_150_1

²⁷ http://www.bclaws.ca/EPLibraries/bclaws_new/document/ID/freeside/00_96046_01

²⁸ Brenda Oude Breuil, De Nieuwe Wereldorde, college 5, 2009- 2010 Universiteit Utrecht.

Voldoet dit juridisch onderscheid om de levensgeschiedenis en seksuele praktijk van de meiden *down town* te begrijpen? Om deze vraag te beantwoorden, zet ik in de volgende paragrafen de sociale constructies van kind vs. volwassene, veilige thuis vs. de gevaarlijke buitenwereld, dwang vs. vrijwilligheid en ‘het slachtoffer’ in het internationale hulpdebat uiteen.

3.1 Kind vs. volwassene

In het internationale hulpdebat over kinderhandel en in het bijzonder de seksuele uitbuiting van kinderen spelen de emoties vaak hoog op (O’Connell Davidson 2005: 22). O’Connell Davidson (ibid: 22) verklaart deze ontzetting aan de hand van de sociaal geconstrueerde grenzen- die van belang zijn om de wereld waarin we leven te ordenen en te begrijpen- tussen volwassenen en kinderen enerzijds en vrijwillige en gedwongen migratie (in dit geval verplaatsing naar *down town*) anderzijds. In het eerste onderscheid worden kinderen voorgesteld als afhankelijke en onschuldige wezens die door volwassenen moeten worden beschermd en verzorgd (ibid: 22). Het tweede onderscheid bestaat uit het idee dat bewust gekozen migratie verschilt van gedwongen migratie. Als het zo is dat kinderen totaal afhankelijk zijn van volwassenen -naar het eerste (verbeelde) onderscheid- dan kan hun verplaatsing van de ene naar de andere plek niet gezien worden als vrijwillig of zelf gekozen, omdat van kinderen niet wordt verwacht dat zij in staat zijn om eigen, geïnformeerde keuzes te maken. Deze visie wordt breed gedragen in Vancouver.

In 1998 werd seksuele uitbuiting, onder de bezielende leiding van Diane Sowden²⁹, in Vancouver (en de provincie Britisch Colombia) onder de publieke aandacht gebracht. Deze campagnes hebben geleid tot de erkenning dat jeugdprostitutie per definitie seksuele uitbuiting betreft³⁰. Sowden, die zelf haar (adoptie)dochter op 13 jarige leeftijd door een pooier onder dwang aan de drugs en in de prostitutie terecht zag komen, werd het symbool in de strijd tegen seksuele uitbuiting: *‘youthprostitution is no choice. No child or youth chooses to be abused. Children are not consensual, they are manipulated. They are no prostitutes or criminals, but victims of sexual abuse’*³¹. De meiden *down town* worden sindsdien gezien als slachtoffer van seksuele uitbuiting die in veiligheid gebracht moet worden.

---

²⁹ Oprichter en uitvoerend bestuurder van *Children of the Street Society*

³⁰ Expertinterview medewerker youth probation (MCFD), 16 maart 2010.

³¹ Diane Sowden, voordracht op de *Awareness week to stop sexual exploitation*, 8 maart 2010

Kinderhandel en seksuele uitbuiting rust dus op een sterke notie van misbruik door volwassen gezag (hebbers) en dwang over onschuldige kinderen die zich niet kunnen verdedigen, wat deels ook de morele verontwaardiging verklaart. Toch wringen deze beelden met mijn onderzoeksdata:

Op mijn eerste outreachdag met straatwerker Julie lopen we samen over East Hastings, de hoofdweg die door de hele Down Town East Side loopt. Op een gegeven moment slaan we linksaf, een klein steegje in richting East Pender Street. De ervaring leert dat de meeste jongeren zich in de zijwegen en steegjes bevinden. We komen terecht op een vervallen weg, waar de gaten in de grond gevuld zijn met regenwater, gebruikte naalden, lege drankflessen, uitwerpselen en meer. Op de hoek zien we een jongen en meisje dicht tegen elkaar aan staan. Straatwerker Julie blijkt het meisje te kennen en maakt contact met haar. De jongen maakt zich uit voeten zodra hij doorheeft dat wij straatwerkers zijn. Het meisje, Ella, heeft een mooi gezicht zonder een spoor make-up. Met haar heldere bruine ogen kijkt ze me onderzoekend aan. Julie stelt mij aan haar voor en moedigt Ella aan om haar geldzaken te regelen nu ze bijna 18 wordt. Ondertussen kijk ik naar haar lange bruine haren die ze losjes heeft opgestoken. Ze draagt een strakke jeans die haar lange slanke benen allerm minst verhullen. De punten van haar zwarte hakken komen net onder haar broek uit. Ze is betoverend mooi, en ik vraag me stilletjes af wat dit meisje op deze vergane plek doet. We nemen afscheid van haar en terwijl we doorlopen zegt straatwerker Julie tegen mij "She trusts nobody". Het meisje blijkt tien jaar lang samen met haar zusje misbruikt te zijn door hun pleegvader. Toen haar zusje na tien jaar misbruik eindelijk haar verhaal aan haar pleegmoeder durfde te vertellen, werd ze niet geloofd. Ook de betrokken maatschappelijk werker greep niet direct in toen ze deze signalen te horen kreeg. Deze maatschappelijk werker die destijds verantwoordelijk was voor Ella en haar zusjes, wilde hen hun (t)huis niet ontnemen. De pleegvader is een vooraanstaande man in de Christelijke kerk en bevindt zich in hoge kringen. Waarom zou je pleegkinderen die al in hun eigen familiekring misbruik hadden meegemaakt geloven?! Vanaf dat moment heeft Ella besloten voor zichzelf te zorgen. Op straat. Inmiddels zijn er vier jaren verstreken.

Ella heeft tot op de dag van vandaag het (misbruik)verhaal wat haar zusje aan het licht bracht nog nooit bevestigd³².

De tegenstelling tussen Ella haar mooie verschijning en lelijke geschiedenis kon niet groter zijn. De vraag is hoe we haar casus in antropologische termen kunnen duiden. Is hier sprake van seksuele uitbuiting of werd dit meisje juist `thuis` uitgebuit door de volwassenen die zogenaamd verantwoordelijk voor haar waren en voor haar hoorden te zorgen?

3.2 Veilige thuis vs. de gevaarlijke buitenwereld

Naast de sociale constructie van het kind vs. de volwassene, is er nog een ordeningsprincipe werkzaam. Het veilige thuis vs. de gevaarlijke buitenwereld. Zoals Oude Breuil (2008: 224) aangeeft, zijn populaire noties van kinderen als onschuldige slachtoffers verbonden met essentialistische opvattingen over `thuis` als een veilige haven. Dit resulteert in een krachtig hegemonisch beeld van kinderhandel als een fenomeen dat binnendringt in onze meest intieme en heilige plaatsen. De wettelijke definitie van kinderhandel, zoals beschreven in het begin van dit hoofdstuk, komt voort uit dit zelfde hegemonische beeld over kinderen en hun `juiste` plek in de sociale orde. Ondanks dat het normatieve karakter van kind en veilig thuis strafrechtelijk bruikbaar is, voldoet het niet om kinderhandel te analyseren en begrijpen. Onderliggende morele waarden in de wettelijke en populaire concepten van o.a. kind en kindertijd versimpelen de geleefde realiteit van seksueel uitgebuite kinderen. De morele verontwaardiging in het hulpdebat over kinderhandel die O'Connell Davidson toeschrijft aan de sociale constructie van `kind` en `kindertijd`, komt voort uit kritische antropologische en sociologische werken over hegemonische, moderne en westerse constructies over `kindertijd` (Ariés 1962, Lee 2001, Stephans 1995, Oude Breuil 2008: 225). In deze notie van kindertijd worden kinderen gezien als onvolwassen, irrationeel, incompetent, passief, kwetsbaar, hulpeloos in vergelijking tot volwassenen die als verantwoordelijk, sociaal en autonoom worden voorgesteld (Theis 2001, geciteerd in Oude Breuil 2008: 225). Het socialisatieproces is bedoeld om kinderen te (bege)leiden naar sociaal gedrag en volwassenheid (Lee 2001, Theis 2001, Oude Breuil 2008: 225).

---

³² Dagboekfragment, eerste dag met straatwerker Julie, 10 maart 2010.

Dit proces wordt sterk geassocieerd met familie en thuis, met ouders die verantwoordelijk zijn voor het gedrag van hun kind. Kinderen die geen thuis of een familie hebben waartoe ze behoren, of die om andere redenen niet de meeste tijd thuis of op school (de andere erkende socialisatie institutie) doorbrengen, worden gezien als deviant en 'out of place' (Stephans 1995, Scheper- Hughes 1998, Oude Breuil 2008: 225). De juiste 'kindertijd' is dus verbonden met 'thuis'. 'Thuis' is zoals gesteld in het voorgaande hoofdstuk verbonden met comfort, veiligheid en toebehoren (Hannerz 2002). Kinderen staan centraal in deze affectieve notie van 'thuis en toebehoren' omdat zij '*vital to many people's sense of community and connection*' zijn (Brace 2003, geciteerd in Oude Breuil 2008: 225). Kindertijd en thuis vallen samen in een krachtige verbeelding over het gezonde sociale lichaam die bepaald wordt door de positie of plaats van kinderen in de sociale orde (Scheper-Hughes en Hoffman in Scheper- Hughes & Sargent 1998, Oude Breuil 2008: 225). Het moge duidelijk zijn dat 'thuis' niet altijd de veilige plek is zoals voorgesteld. Soms wordt het van buitenaf bedreigd, door overheden of dominante groepen die migranten als politiek of sociaal deviant bestempelen. Sociologe Yen Le Espiritu (2003) spreekt in deze situatie van '*enforced homelessness*'. Structurele economische deprivatie kan mensen ook weerhouden van het bouwen aan een veilig thuis. Maar soms komt de dreiging juist van binnenuit, door een onderdrukkend familieregime of misbruikende, ongelijkwaardige machtsrelaties (Ong 1999) die een 'thuis' creëren die pijnlijk en gewelddadig is zoals bij Ella het geval was. Vanuit mijn veldobservaties lijkt het beeld van de minderjarige Ella die op straat leeft en een misbruikverleden heeft, pijnlijker voor de buitenwereld dan voor haar. Ik vermoed dat dit verschil in beleving verklaard kan worden doordat het onze eigen veilige leefwereld, gevoel van verbondenheid en gemeenschap raakt. Het confronteert ons op indringende wijze met onze taboes en vanzelfsprekendheden: thuis is lang niet altijd een veilige haven, opvoeders -in dit geval pleegouders- misbruiken en kinderen kunnen soms beter voor zichzelf zorgen.

3.3 Dwang vs. vrijwilligheid

In de vorige paragraaf is vastgesteld dat de morele verontwaardiging over kinderhandel en of seksuele uitbuiting raakt aan onze eigen veilige leefwereld. Jongeren blijken soms beter af op straat dan thuis. De vraag blijft echter of er bij hun seksuele praktijk sprake is van uitbuiting, de volgende geconstrueerde grens in het mensenhandeldebat. Bij seksuele uitbuiting is er zoals we hebben vastgesteld vanuit het Palermo Protocol en de *Criminal Code* sprake van dwang, misleiding, afhankelijkheid en manipulatie. Soms spelen andere factoren zoals geweld, verliefdheid, afpersing e.d. ook mee. Bij seksuele uitbuiting of mensenhandel, dient er sprake te zijn van (een) aanwijsbare dader(s) en slachtoffer(s). Dat dit onderscheid tussen dwang en vrijwilligheid lang niet altijd eenvoudig is, bewijst de meest voorkomende vorm van uitbuiting *down town*. De meeste meiden komen immers *down town* in hun zoektocht naar familieleden, met uitbuiting als gevolg: “*they are usually children who really want to get their family out (of the drugs and prostitution scene IW). As a result of wanting to be with their family, they are often introduced to exploitation and ending up down here themselves*”³³. Rachel en Hazel belandden als gevolg van hun zoektocht naar hun moeder op straat. Hun moeder had destijds een ernstige heroïne en crack verslaving en verdiende haar geld als prostituee. De moeder liet haar dochters binnen in de wereld zoals die voor haar bekend was. Rachel en Hazel, toen 13 en 14, gebruikten voor het eerst drugs met hun moeder. Hazel werd op haar veertiende door haar moeder voorgesteld aan haar eerste klant. Sinds begin dit jaar is de moeder van Rachel en Hazel *clean* en druk bezig een nieuw leven op te bouwen. Moeder lijkt de enige die haar dochters uit het leven van drugs en prostitutie kan krijgen. “*she has lost everything....she has lost her children (to fostercare IW), physically she has lost a lot from her life (she is blind through exploding crackpipe IW) and she really sees now that her daughters are only down here because they came to be here with her*”. Naast de allesoverheersende verslaving, is het in deze casus ook van belang naar de etniciteit van moeder en dochters te kijken om hun levensgeschiedenis te kunnen begrijpen. Moeder, Rachel en Hazel zijn *first nations* of Aboriginals. Canada heeft een pijnlijke geschiedenis met haar *Aboriginal* gemeenschap.

---

³³ Expertinterview coördinator *Hard Target*, 5 maart 2010.

Twee medewerkers van de jeugdbescherming vertellen hierover: “*A lot of our work is connected to first nations. Through the history of colonialization, we (white immigrants) psychically, sexually and emotionally abused a whole culture. Our colonialization broke their whole culture*³⁴”. Een factor van deze overheersing spreekt bijzonder tot de verbeelding: “*A lot of parents have never been parented. They have been robbed from their parenthood because of residential schools*³⁵”. Aboriginal kinderen werden naar blanke families en residentiële scholen gestuurd, om hen zogenaamd civilisatie bij te brengen. Hele families werden uit elkaar getrokken. Kinderen werden ondergebracht in pleeggezinnen, de rest van de familie werd verdreven naar kleine reservaten die eigendom zijn van de overheid. Hun toebehoren was en is vandaag de dag nog steeds, ver te zoeken. Een cirkel van alcoholisme, geweld en misbruik volgde. Al deze factoren hebben geleid tot de aanwezigheid van veel Aboriginals *down town*, van *settled gypsies*³⁶ die niet meer op jacht hoeven naar eten maar nu zoeken naar hun verloren leefwijze en culturele identiteit. De schijnbare tegenstelling tussen dwang vs. vrijwilligheid is ontoereikend om deze familiegeschiedenis van moeder, Rachel en Hazel te kunnen begrijpen. Bovendien biedt het Palermo Protocol ons hier ook geen duidelijke uitkomst. Is er rekrutering, transport of transfer in het spel? Er lijkt hier geen sprake te zijn van een vooropgezet plan van moeder om haar kinderen uit te buiten. Deze vorm van uitbuiting kan eerder gezien worden als uitkomst van een intergenerationele cyclus van armoede, misbruik en racisme. De hedendaagse problemen in de Aboriginal gemeenschap, als uitvloeisel van de koloniale geschiedenis, laten zich het beste omschrijven door een multidimensionale benadering van kwetsbaarheid, zoals Blaikie (et al. 1994) dit doen. Blaikie (et al.) ontwikkelden deze benadering om de kwetsbaarheid van bepaalde mensen en groepen voor natuurrampen e.d. te kunnen duiden. Ondanks dat Blaikie (et al.) deze theorie toepassen in de context van natuurrampen, zijn de uitgangspunten van het concept zeer bruikbaar om de marginale positie van de Aboriginals te duiden. Kwetsbaarheid verwijst volgens Blaikie (et al.) namelijk naar de kenmerken van een persoon of groep en hun situatie die van invloed zijn op het vermogen om te anticiperen op, om te gaan met, weerstand te bieden aan en te herstellen van de impact van een natuurramp of in het geval van de Aboriginals: de koloniale overheersing.

---

³⁴ Expertinterview Ministry of Family and Children, 14 april 2010.

³⁵ Expertinterview Ministry of Family and Children, 14 april 2010.

³⁶ Expertinterview Ministry of Family and Children, 14 april 2010.

De onderliggende factoren zoals ras, klasse, gender en etniciteit hebben geleid tot deze kwetsbaarheid en daarmee gepaard gaande ongelijke verdeling van welvaart, macht, kennis en sociale bescherming tussen beide groepen. In dit licht, is de moeder van Rachel en Hazel een moeder met ongelijke kansen die nooit bemoederd is en de cirkel voor haar dochters niet heeft kunnen doorbreken. Voor de meiden *down town* die geen *first nations* achtergrond hebben, zoals Erin of Izarre, speelt de verstoring in hun familiesysteem ook een grote rol. De seksuele uitbuiting of jeugdprostitutie *down town* laten zich niet eenvoudig verdelen in het onderscheid van dwang (door derden of in economisch opzicht) vs. vrijwilligheid (keuzevrijheid). De uitbuiting *down town* is een uitvloeisel van het multidimensionele karakter van kwetsbaarheid (Blaikie et al. 1994) en de wisselwerking tussen dwang en keuzevrijheid. Rest ons de vraag hoe hun seksuele praktijk, waarin zowel dwang of druk (door omstandigheden) als keuze voor de weg *down town*, beter omschreven kan worden.

3.4 Slachtoffer in het (inter)nationale hulpdebat

De laatste geconstrueerde grens in het internationale hulpdebat, is de categorie van `het slachtoffer`. Naast de eenzijdige belichting van jongeren in de seksindustrie als passieve, slecht geïnformeerde, bedrogen slachtoffers (O'Connell Davidson 2005, Oude Breuil 2009), wordt veelal de economische noodzaak als aanleiding voor (rekrutering of keuze voor) prostitutie gezien. Oude Breuil (2009) sluit zich in haar artikel `Nachtblind- onzichtbaarheid van prostitutiemigratie in Marseille` aan bij de geografen Katherine Gibson en Julie Graham die de parallel trekken tussen mensenhandelstudies en mondialiseringseffecten. De `rape narrative`, een gemasculiniseerde kracht of entiteit (het mondiaal kapitalisme en de verkrachter) overheerst een gefeminiseerde entiteit (lokale bewoners en het slachtoffer) die in een kwetsbare positie wordt voorgesteld (Gibson-Graham 1996, zie ook Boelstroff 2003, geciteerd in Oude Breuil 2009: 126). In deze visie worden subjecten ééndimensioneel neergezet als slachtoffers die onschuldig, kansloos en hulpbehoevend zijn aldus Oude Breuil (2009: 126). Er is in deze visie weinig ruimte voor andere beelden, in het bijzonder wanneer het gaat om jongeren in de seksindustrie.

Mertus & Bertone (2007: 51 aangehaald door Oude Breuil 2009³⁷) wijzen in dit verband op het gevaar van een statische benadering van slachtoffers: *'the narrative of individuals labeled as victims (...) often reflects a far more complicated selfunderstanding of their own status, one that is not static and devoid of agency'*. Uit mijn onderzoek blijkt dat meiden zichzelf niet per definitie als slachtoffer zien. In een interview vraag ik Erin haar eerste dag in de prostitutie te beschrijven. Erin was 13 jaar toen ze begon in de prostitutie: *'...uhm... I was with the same person that gave me my first dope. He raped my friend and got her pregnant. And he was trying to get me to prostitute for him...uhm...so I got him beat up'*. Erin verteld dat ze deze jongen door anderen in elkaar heeft laten slaan en toen voor zichzelf ging werken: *'yeah...I did it on my own...nobody else to prostitute me'*. Erin haar ervaringen laten zien dat de grenzen tussen kind vs. volwassene, dwang vs. vrijwilligheid of het beeld van het slecht geïnformeerde slachtoffer niet voldoen om haar prostitutie werkelijkheid te begrijpen. Erin was wettelijk gezien minderjarig toen ze in de prostitutie begon, maar spreekt niet over uitbuiting. In haar verhaal geeft zij juist weer dat zij zich door niemand liet dwingen of van plan was haar inkomsten af te staan. De ontmoetingen met Ella, Rachel, Hazel en Erin gaan niet enkel over slachtofferschap (van de structuur waarin zij leven) of kinderen als commerciële seksuele objecten, maar laten een geleefde realiteit zien waarin jongeren, als menselijke subjecten, omgaan met vervelende keuzes. Dit toont ons iets wat vaak niet bediscussieerd wordt in de literatuur over kind- en jeugdprostitutie: de *agency*, het handelingsvermogen, van jongeren als actoren in de prostitutie (O'Connell Davidson 2005: 52). De verhalen van Ella en Erin laten echter een glimp zien van een wereld waarin kinderen en jongeren in de prostitutie wel degelijk *agency* hebben, zoals O'Connell Davidson (2005) dit in navolging van socioloog Chris Jenks (1996) beschrijft. Jenks (1996) conceptualiseert 'kindertijd' vanuit een sociaal constructionistisch perspectief en toont met zijn werk aan dat: *'children are active in the construction and determination of their own sociale lives'* (Jenks 1996, geciteerd in O'Connell Davidson 2005: 55). Wat niet betekent dat kinderen (de meiden in hun beginfase van de prostitutie) en jongeren (de meiden in de huidige levensfase) automatisch controle hebben over hun levensomstandigheden of hun eigen lot bepalen, maar dat ze net als volwassenen hun eigen sociale leven vormgeven binnen de aan hun gegeven omstandigheden.

---

³⁷ ³⁷ Brenda Oude Breuil, De Nieuwe Wereldorde, college 5, 2009- 2010, Universiteit Utrecht.

Om te begrijpen waarom de meiden hun lichaam verkopen, is het van belang om ze te zien als *'agents'* en de verbinding te leggen tussen prostitutie en factoren als armoede, misbruik en racisme. Soms is de keuze voor prostitutie het beste uit twee kwaden: blijven in de dwingende structuur van thuis of pleegzorg of weglopen en prostitutie inzetten als *'means of survival'*. Dit toont de meiden als subject. Om de *agency* van subjecten te kunnen duiden, ontwikkelde Oude Breuil (2007) het concept "*strategies of placing*". Dit omvat de handelingsmogelijkheden van actoren geduid als de wijze waarop actoren zich plaatsen binnen de geanalyseerde sociale ruimte met ongelijke machtsverhoudingen waarin zij zich bevinden. Hoe de jongeren zich plaatsen binnen de sociale orde is een proces (mogelijk onderdeel strategie) van positionering in hiërarchische contexten, volgens antropologe Halleh Ghorashi (2003: 20-21, geciteerd in de Wildt 2007: 28). De meiden plaatsen zich als subject, lichaam, in de publieke ruimte. In dit proces spelen zichtbaarheid en onzichtbaarheid een belangrijke rol, zoals beschreven door onder andere Oude Breuil (2009: 125-26). Illegale of strafbare feiten, zoals mensenhandel of minderjarigen die zichzelf aanbieden, bewegen zich voortdurend op de grens van zichtbaarheid/ onzichtbaarheid. Betrokken actoren kunnen hierdoor niet een volwaardige plek in de (ruimte van een) samenleving innemen. Toch liggen in de onzichtbaarheid ook kansen. Ella leeft wellicht in de schaduw van de samenleving in de steegjes *down town*, maar toont hier eveneens haar weerbaarheid en kans om te kunnen ontsnappen aan het hiërarchische pleegzorg systeem. Dit systeem bestaat uit verschillende ongelijke machtsverhoudingen: een misbruikende pleegvader, ongelovige omstanders en een maatschappelijk werker die het belangrijk vond om het contract en de band met het pleeggezin niet te verbreken. Ella liep weg en kwam in een nieuwe sociale orde terecht: die van de straat. Het straatleven is hard en (be)hoeft geen verheerlijking. Toch bood dit Ella de kans om uit de ongelijke machtsverhoudingen van thuis te komen en de regie (terug) te krijgen over haar eigen leven.

3.5 Samenvatting

Het denken in tegenstellingen is problematisch gebleken omdat de legale categorieën van kind vs. volwassene, dwang vs. vrijwilligheid en het `slachtoffer` geen oog hebben de unieke ervaringen van de meiden en hun handelingsmogelijkheden die bestaan binnen de sociale ruimte met ongelijke machtsverhoudingen. Het is van belang om aandacht te hebben voor de invloed die subjecten zelf voor, tijdens en na de (keuze voor) prostitutie hebben. De meiden *down town* verplaatsen zich namelijk van de ene setting met ongelijke machtsverhoudingen (ouders, pleegzorg, hulpverleners, politie, rechter, vrienden) naar een andere. Politie en hulpverlening zijn van positieve invloed als een meisje uit deze situatie wil stappen, maar kunnen ook zo'n dwingende structuur en negatieve beïnvloeding vormen (in het geval van pleegzorg) dat het meiden alleen maar sterkt om op straat en in de prostitutie te blijven. Bovengenoemde ervaringen laten zien dat er sprake is van een onderlinge relatie tussen de overkoepelende tegenstelling kwetsbaarheid (structuur) vs. weerbaarheid (*agency*). De meiden bewegen zich in het grensgebied tussen beide. In het volgende hoofdstuk zal daarom uitvoerig worden ingegaan op het concept *social navigation* van Henrik Vigh (2003).

4. Social Navigation

I'm still alive, aren't I?

(Izarre in interview)

In het voorgaande hoofdstuk hebben we vastgesteld dat er een relatie bestaat tussen de vermeende tegenstellingen zoals dwang vs. vrijwilligheid. De meiden zijn zowel kwetsbaar vanwege hun sociaal economische positie, als weerbaar door hun lichaam in te zetten als overlevingsbron. Toch kunnen hun handelingsmogelijkheden niet worden afgedaan als individuele keuze, omdat deze beïnvloed worden door structuren van buitenaf. Dit zal ik aan de hand van Giddens (1979), Oude Breuil (2007), de Wildt (2007) uiteen zetten. Vervolgens ga ik in op het concept *social navigation* (Vigh 2003) die een completer beeld schetst van hun handelingsruimte. Ik bepleit deze manier van kijken naar de meiden die hun lichaam inzetten. In dit hoofdstuk zullen daarom hun weerbaarheidsstrategieën daarom centraal staan.

4.1 (Onder)handelingsruimte

Socioloog Anthony Giddens (1979) verwerpt in zijn boek *Central problems in social theory: action, structure and contradiction in social analysis* eveneens de notie van individuele keuze. Giddens ontwikkelde de structuratietheorie over de wisselwerking tussen *agency* (handelingsmogelijkheden) en structuur. Hij definieert deze handelingsmogelijkheden als de capaciteit van individuen om onafhankelijk te handelen en vrije keuzes te maken. Hij verwerpt echter de veronderstelling dat individuen zo'n grote mate van vrijheid hebben om te beslissen over hun eigen leven en stelt dat het gedrag van individuen onophoudend wordt beïnvloed door de structuren binnen de samenleving waarvan het individu deel uit maakt. Giddens definieert structuur dan ook als regels en kenmerken van een samenleving, die het individu en zijn handelen kunnen beperken en beïnvloeden. Handelingsmogelijkheden en structuur bevinden zich dus in onderlinge relatie van elkaar. Bovendien creëren, behouden of veranderen mensen deze sociale structuur ook met hun gedrag. Giddens concludeert daarom dat het gedrag en keuzes van mensen ontstaan binnen deze dualiteit van structuur en handelingsmogelijkheden.

Oude Breuil (2007) gaat het met het eerder genoemde concept “*strategies of placing*” een stap verder door handelingsruimte van individuen te plaatsen in een sociale ruimte met ongelijke machtsverhoudingen. Oude Breuil legt hierbij de nadruk op de manier waarop ongelijke machtsverhoudingen in de sociale ruimte een individu beperken. Toch lijkt dit de positie van de meiden *down town* niet geheel te omschrijven, omdat ongelijke machtsverhoudingen hen niet alleen beperken, maar zij hier ook strategisch gebruik van maken door bijvoorbeeld *down town* als *narrative of freedom* (Löfgren 2002) aan te grijpen. Antropologe Roos de Wildt (2007) heeft een studie gedaan naar de handelingsmogelijkheden van Roemeense straatprostituees in Rome en doet een waardevolle toevoeging op het concept *strategies of placing* van Oude Breuil (2007). De Wildt (2007) stelt namelijk dat vrouwen de mogelijkheid accepteren die de sociale ruimte met ongelijke machtsverhoudingen hen biedt om in de prostitutie te werken en zij zich hierin bewust plaatsen. Met andere woorden, het sociale machtsveld stelt individuen ook in staat om op een bepaalde wijze te handelen. De meiden *down town* benutten deze ongelijke ruimte om los te komen van misbruik, geweld thuis of (pleeg)zorg en op deze wijze moeilijk vindbaar te zijn voor degenen die zogenaamd verantwoordelijk voor hen zijn. De Wildt beschrijft tevens hoe de Roemeense straatprostituees gebruik maken van verschillende (zelf)presentaties en hoe ze hiermee hun situatie positief beïnvloeden, in het bijzonder in de institutionele wereld van hulpverlening, politie e.d. De vrouwen spelen bewust in op de presentatie van onafhankelijke vrouw, slachtoffer of liefhebber. Maar ook De Wildt loopt tegen de grenzen van deze positieve beïnvloeding aan. Paradoxaal genoeg en onbedoeld bevestigen de Roemeense vrouwen door deze presentaties namelijk het geïnstitutionaliseerde onderscheid tussen vrijwillig vs. gedwongen en kind vs. volwassene, waardoor een toename in macht en handelingsmogelijkheden uitblijven. De meiden die ik ontmoet heb tijdens mijn onderzoek plaatsten zichzelf opvallend genoeg niet in bovengenoemde categorieën. Zij gaven juist aan gewoon te zijn wie ze zijn en niet tot een categorie te willen behoren. Erin: “*I don’t consider myself as a streetgirl or prostitute...I’m just who I am*”³⁸. Zoals in het voorgaande hoofdstuk is vastgesteld, worden jongeren in de media, door hulpinstanties en in wetenschappelijke vertogen vooral eenzijdig belicht als slachtoffers (O’Connell Davidson 2005, Oude Breuil 2009). In het *structure- agency* debat vallen zij onder het kwetsbaarheidsstuk (structuur), door hun vaak sociaal economisch marginale positie.

---

³⁸ Interview met Erin, 13 mei 2010.

Toch wordt hun weerbaarheid (*agency*) daarmee onderschat. Zonder uitzondering hanteren alle meiden op straat –binnen hun beperkte handelingsmogelijkheden en ongelijke machtsverhoudingen- weerbaarheidsstrategieën die mijns inziens pas zichtbaar worden in het licht van Vigh's (2003) *social navigation*.

4.2 Social navigation

Het denken in tegenstellingen kan een homogeniserende werking hebben die een mens ontdoet van zijn uniekheid en *agency* binnen bepaalde (dwingende) structuren. Oude Breuil (2009) wijst in dit verband op het gevaar van éézijdige belichting op overlevingsprostitutie en dat ééndimensionale hulpeloze individuen met wie weinig zich kunnen identificeren tot gevolg heeft. In deze ééndimensionaliteit blijven de meiden *down town* op veilige afstand: 'buiten het universum van morele verplichting', zoals socioloog Stanley Cohen (2001: 143, geciteerd in Oude Breuil 2009: 134) dit noemt. Cohen (2001: 1) stelt in zijn boek over mechanismen van ontkenning dat er een rode draad van bedreiging loopt door verhalen van ontkenning: mensen, organisaties, overheden of samenlevingen zouden anders informatie verkrijgen die te storend, bedreigend of afwijkend is om volledig te kunnen begrijpen of erkennen. Jeugdprostitutie wordt als bedreigend ervaren vanwege het taboe dat nog steeds rust op de vermarkting van lichamen. Bovendien bestaat er weerstand om jeugdprostitutie in haar volledigheid te begrijpen omdat dit de 'Ander' tot een gewoon mens zou maken, bij wie je je betrokken kunt voelen (Oude Breuil 2009). Om de veelzijdigheid en morele nabijheid in de levens van de meiden te kunnen benaderen, wordt in deze paragraaf ingegaan op het begrip "*social navigation*" van Vigh (2003). Dit begrip wordt onder andere wordt toegepast door de antropologen Utas (2005) en Rosenkrantz Lindegaard (2009). Vigh (2006: 11) biedt met zijn *social navigation* een perspectief op jeugd in oorlogsituaties: *`through attentiveness to the way in which agents seek to draw and to actualise their life trajectories in order to increase their social possibilities and life chances as shifting and volatile social environment`*. Vigh (2003) ontwikkelde de term *social navigation* door voort te borduren op het concept "*life chances*" van de politieke socioloog Ralf Dahrendorf (1979 aangehaald in Utas 2005: 408). Dahrendorf (ibid: 408) zag levenskansen als de sociale omstandigheden die bepalen in hoeverre individuen hun eigen potentie kunnen bereiken.

Dit leidde tot de erkenning dat mensen hun levensomstandigheden niet zelf (kunnen) kiezen, levenskansen ongelijk zijn en kansen op succes oneerlijk verdeeld zijn. *Social navigation* verwijst verder naar Vigh's stellingname dat "*strategy is the process of demarcating (afbakenen) and constituting (vormen) space and tactics the process of navigating them*" (Vigh 2003:136). Deze tactische *agency* ofwel *social navigation* beschouwen Vigh (2003) en Utas (2005) als: "*the way agents guide their lives through troublesome social and political circumstances*" (Utas 2005: 10-1). Utas past het begrip *social navigation* toe in zijn onderzoek naar *coping strategies* van vrouwen in Liberiaanse oorlogsgebieden. *Coping strategies* kunnen worden opgevat als *`a person's constantly changing cognitive and behavior efforts to manage a stressful situation by responding either in a positive (i.e. active) or negative (i.e. avoidant) way`* (Lazarus & Folkman 1984). Utas (2005) weet de vermeende tegenstelling tussen *agency* en slachtofferschap succesvol te overbruggen door slachtofferschap te benaderen als een vorm van zelfrepresentatie waarin er strategisch gebruik gemaakt wordt van *agency* binnen onzekere en onmachtige omstandigheden. Utas gebruikt bijvoorbeeld de term *victimicity* om de *agency* van het *self staging* oorlogsslachtoffer te duiden en toont hoe dit een (van de vele) tactiek(en) is binnen de *social navigation* van vrouwen in een oorlogsgebied, in situaties van gewapend conflict alsook de overgangsgebieden tussen oorlog en vrede. Rosenkrantz Lindegaard (2009) haar werk *`Coconuts, gangsters and rainbow fighters: how male youngsters navigate situations of violence in Cape Town, South Africa`* is een uiteenzetting naar hoe jonge mannen al dan niet betrokken raken bij geweld, als dader of slachtoffer. Rosenkrantz Lindegaard legt in haar toepassing van het concept *social navigation* de nadruk op hoe de relatie tussen situaties, lichamen en terreinen zich voordoet. Hiermee beantwoordt zij de vraag of, hoe, waarom en op welke plaatsen jongeren geweld gebruiken of vermijden. In plaats van ongelijkheid aan de hand van structurele factoren te verklaren, biedt *social navigation* de mogelijkheid om verschillen aan te duiden als processen die geconstrueerd worden door interactie. Rosenkrantz Lindegaard (2009: 57) omschrijft en ik citeer: "*social categories such as gangster (...) are not something youngsters 'are' but something they 'become' through interaction*". Rozenkrantz Lindegaard toont verder aan dat jongeren zowel kans lopen op geweld alsook gezien te worden als gevaar door de sociale omgeving om hen heen.

In deze laatste visie zijn ze slachtoffers van het dominante discours over dat er over hen bestaat, in het geval van de meiden *down town* als *sexual risk seekers* (Jewkes et al 2002 in Rozenkrantz Lindegaard 2009) die een gevaar vormen voor hun omgeving (hier: het reine gebied buiten *down town*). De gebieden (Vigh 2003 spreekt hier over terreinen) waarin zij navigeren maakt dat zij zowel gevaar lopen als een gevaar kunnen vormen. De interactie in uiteenlopende situaties bepaalt of ze gevaar lopen of een gevaar vormen, afhankelijk van de plaats en perso(o)n(en) met wie zij interacteren, hoe ze onderhandelen over hun subjectwording (..), of ze gebruik maken van bepaalde stereotypes die er over hen bestaan en hoe hun positie geïnterpreteerd wordt (Davies en Harré 1990 in Rozenkrantz Lindegaard 2009: 20). Gevaar lopen of vormen is dus een intersubjectief proces, deels tekenend voor tijd- en ruimte, deels een reflectie van grotere machtsstructuren zoals historisch gegroeide ongelijkheid, discriminatie op basis van een koloniaal geconstrueerde verschillen over ras, klasse, gender, armoede, hiv, ruimtelijke segregatie en ongelijke kansen (Rozenkrantz Lindegaard 2009: 20). Daarbij definieert Rozenkrantz Lindegaard het intersubjectieve proces waarin jongeren gevaar lopen of als gevaar worden gezien (vaak tegen hun eigen wil) als een vorm van geweld op zichzelf (2009: 21). Categorisering is een vorm van geweld omdat het “*a reduction of being*” teweeg brengt (Butler 1997, Schinkel 2001 in Rozenkrantz Lindegaard 2009). Dit perspectief op geweld, geïnspireerd door Bourdieu (2001 in Rozenkrantz Lindegaard 2009) komt voort uit de notie dat de meest ernstige vormen van geweld plaatsvinden binnen relaties die vanzelfsprekend lijken, waardoor dominantie, ongelijkheid en discriminatie worden genormaliseerd. Wanneer jongeren de terreinen van geweld- zoals armoede, conflicten, racisme, drugs of prostitutie- navigeren uit dit zich in vermijding, afwijzing of verandering van de positie als subject in interactie. Tenslotte wijst Rozenkrantz Lindegaard erop dat de analyse van gevaar lopen of als gevaar gezien worden niet in woorden maar vooral in gedragingen tot uitdrukking komen. Vigh (2003) en Utas (2005) passen het concept *social navigation* toe binnen een oorlogscontext, maar de beschrijving van “*troublesome spaces and situations*” en “*the way agents guide their lives through troublesome social and political circumstances*” is ook zeker van toepassing op mijn onderzoekscontext: *Down Town East Side Vancouver*. De meiden bevinden zich namelijk in een gebied waar controle en gecontroleerd worden aan de orde van de dag is.

De sociale omstandigheden van armoede, sociale uitsluiting, drugsgebruik zorgen zowel voor een gemeenschapsgevoel waarin je elkaar helpt als een individuele strijd om iedere dag in je eerste levensbehoeften te kunnen voorzien. Er wordt onderling zowel gedeeld als gevochten, gestolen etcetra. De nauw verweven politieke omstandigheden zijn ook onderdeel van hun dagelijks bestaan. De politie bestraft openlijke prostitutie en drugsgebruik. Meiden mogen alleen klanten opwachten op de zogenaamde “ *slow strawl*” op *Cordova street* en zijstraten. Daarbij dienen ze rekening te houden met de ‘communicating law’, de wet waarin staat dat prostitutie *an sich* niet verboden is, maar het onderhandelen erover wel³⁹. In het bijzonder zijn de minderjarige meiden onderhevig aan controle door politie en hulpverlening. Verstoppertje is onderdeel van hun dagelijkse routine geworden. Als ik door een lege straat liep, wist ik dat de politie net langs was geweest om de meiden (en anderen) op te jagen, alsof het hier loslopend wild betrof. De chaos, controle en minimale bescherming zijn mijns inziens tekenend voor de problematische sociale en politieke omstandigheden *down town*. Aan de hand van Vigh’s (2003) *social navigation*, toont dit hoofdstuk hoe deze meiden zich tactisch en behendig bewegen tussen deze verschillende, werkende machtsregimes van *down town* en welke weerbaarheidsstrategieën zij beheersen. Hiermee laten zij ons zien dat ze geen willoze slachtoffers zijn.

4.3 Laveren

In de hierboven beschreven sociale en politieke chaos van *down town* vormt het lichaam een belangrijk instrument. De meiden ervaren hun leven op straat door hun lichaam (Scheper- Hughes 2003), vertellen ze met de aankleding ervan wie ze zijn (zowel kwetsbaar als aantrekkelijk), zetten hun lichaam in om aan geld of drugs te komen en gebruiken hun lichaam als vehikel in het sociale en politieke verkeer *down town*. Deze paragraaf laat, aan de hand van een dagboekfragment over Caryn, zien hoe er getracht wordt grip en controle te krijgen op Caryn en hoe zij hier o.a. door middel van haar lichaam op in speelt.

---

³⁹ http://www.justice.gc.ca/eng/pi/rs/rep-rap/2000/tr99_3-r99_3/p4.html#sec4_5

‘Als ik tijdens een van mijn laatste outreachdagen samen met straatwerker Mich door een van de vervallen zijstraten van East Hastings loop, horen we iemand “Miiich” gillen. Nog voordat Mich door heeft om wie het gaat, vliegt er naast ons een deur open en hangt er een meisje om Mich haar nek. Het blijkt Caryn te zijn, een 17-jarig pleegzorgmeisje die al een paar maanden als vermist te boek staat. Er loopt een zogeheten ‘warrant’ tegen haar, een beschermende maatregel om haar van de straat af te halen en opnieuw in pleegzorg onder te brengen. Mich is duidelijk blij om Caryn weer te zien en zegt uitgelaten dat het eeuwen geleden is. Dan ziet Mich haar blauwe oog. Ze vraagt Caryn wat er gebeurd is. Caryn geeft geen antwoord, maar zegt dat het huis een tijdelijk onderduik adres is. “A guy who calls himself my boyfriend won’t leave me alone”, verduidelijkt ze. “I just used him sometimes when I needed something, now I told him he is not my boyfriend... but he doesn’t get it and now he keeps on following me”. Mich vraagt of ze wel contact heeft met haar moeder “Yeah, I’m seeing her” antwoord ze nonchalant⁴⁰.

De ontmoeting met Caryn laat tactische *agency* binnen de sociale topografie van *down town* goed zien. Caryn maakt strategisch en tijdelijk gebruik van een zogenaamde “*girlfriending*” in een periode van vermissing *down town*. Utas (2005) gebruikt in diens onderzoek naar *copingstrategies* van Liberiaanse vrouwen in oorlogsgebieden de term *girlfriending* om te beschrijven hoe het aanknopen van relaties met soldaten een manier voor vrouwen is om zowel bescherming voor zichzelf en familie maar ook opwaartse mobiliteit te bewerkstelligen. Caryn maakte ook gebruik van deze strategie. Wat deze “*girlfriending*” Caryn opleverde en waarom dit nu niet meer voldoet, is ons niet duidelijk geworden. Wel spreekt er tactische *agency* uit het feit dat zij niet ingaat op de vraag naar haar blauwe oog. Bovendien kan gesteld worden dat zij inmiddels is overgeschakeld naar een nieuwe *coping strategy*, waarin ze zich niet alleen aan het oog van de politie en pleegzorg maar ook aan de ‘*so called boyfriend*’ onttrekt via haar nieuw onderduikadres. Ze kiest er bewust voor zichzelf alleen zichtbaar te maken aan haar moeder (die niet meer voor haar zorgt) en tijdelijk aan ons. Wanneer we dit analyseren d.m.v. het concept *social navigation* (Vigh 2003), zien we de relatie tussen slachtofferschap en *agency* die aantoont dat er geen dichotomie is maar een gelijktijdigheid. Slachtofferschap en *agency* vormen een levende dualiteit.

---

⁴⁰ Dagboekfragment, observatie op straat, 13 mei 2010

Eenzijds zit Caryn namelijk in een benarde positie, vanwege het feit dat zij zich moet verstoppen voor politie en haar zogenaamde vriend. Anderzijds weet Caryn een onderduikadres te regelen, waarvan uit zij ook nog contact kan houden met haar moeder en een enkeling daarom heen. Caryn is erin geslaagd om op strategische wijze een ruimte voor zichzelf te creëren waarin ze tactisch kan inspelen op haar sociale en politieke omgeving. De relatie tussen slachtofferschap en *agency* geeft ons niet alleen een vollediger kijk op Caryn haar handelingsruimte, maar eveneens op het sociale en politieke krachtenveld om haar heen. Het stelt ons in staat te kijken naar het samenspel van individu en samenleving, vergelijkbaar met de werkende *bodily order*. Het toont ons hoe het lichaam (in dit geval van Caryn) gedisciplineerd wordt en hoe subjecten hier tegengewicht/ verzet aan bieden (door zich te verstoppen).

Het concept *social navigation* van Vigh (2003) is inmiddels een populair begrip binnen de antropologische theorie. Het wordt door veel auteurs aangewend om aan te geven hoe subjecten handelen in moeilijke of onzekere omstandigheden en om te beschrijven hoe men uit beperkende structuren weet te ontsnappen en te bewegen tot betere posities. Toch wordt het concept volgens Vigh vaak niet gespecificeerd of onjuist gedefinieerd. In het artikel *Motion Squared* onderwerpt Vigh (2009) daarom zijn *social navigation* aan een tweede analyse om de toevoeging van het concept en ons begrip over hoe mensen in hun sociale werelden handelen, te vergoten. Vigh stelt allereerst dat *social navigation* letterlijk *`to sail`* betekent. Afkomstig van het latijnse *navigare* wat *`to sail, sail over and go by the sea`* als betekenis heeft, verwijst het concept naar onze manier van verplaatsen in een bewegende omgeving. Zo bekeken stelt *motion within motion* ons in staat te kijken naar het feit dat wij *`ons bewegen* in een sociale omgeving van actoren en *agents*, individuen en instituties waarbij we betrokken zijn en die ons bezig houden terwijl we bewegen`. Waarbij de meiden *down town* zich continu letterlijk bewegen op straat, op zoek naar drugs of een klant en door middel van hun bewegende lichaam inspelen op hetgeen zich aandient. Als we vanuit deze gedachte vertrekken en terug kijken op de verschillende zelfpresentaties van Rachel (kinderlijk als volwassen gekleed) zien we niet alleen dat zij haar lichaam op verschillende manieren in zet, maar ook dat zij binnen een enkele zelfpresentatie van verschijning kan wisselen. In Rachel haar kinderlijke verschijning (korte spijkerbroek en capuchontrui) kan zij zichzelf zowel zichtbaar maken en aanbieden aan klanten (door aandacht te vestigen op een randje blote buik, haar benen) alsook onzichtbaar verstoppen voor politie en straatwerkers (door weg te duiken in haar capuchontrui).

Als analytisch concept biedt *social navigation* ons dus een alternatieve kijk op de werking van en interactiviteit tussen *agency*, sociale krachten en verandering. Vigh (2009) zijn nadruk op interactiviteit laat zien dat de beweging in onze sociale werelden deel uit maakt van ons dagelijks veranderend leven. We reageren, passen ons aan en stemmen af op de beweging en invloed (beïnvloeding) van de sociale krachten om ons heen. Wanneer een stad of een deel van de stad zoals *down town* Vancouver gekarakteriseerd wordt door politieke, sociale en economische onzekerheid wordt het leven een continue strijd in het omgaan met *the actualities of a desperately disturbed everyday life* zoals Guyer (2007, geciteerd in Vigh 2009: 421) dit noemt. Het dagelijkse leven van de meiden *down town* is niet de *taken for granted version of life as usual* zoals we gewend zijn naar het alledaagse te kijken (Vigh 2009: 421). Het alledaagse danst altijd op het ritme van de nabije wanorde. Het dagelijks leven van de meiden *down town* kenmerkt zich tussen de strijd om jezelf te verzekeren van een volgende shot, klant, maaltijd, slaappleats -of het overleven van het heden vanuit het lichaam- én de onafgebroken zoektocht op levenskansen, sociale waarde en erkenning (ibid: 421). Beide vormen van inspanning zijn verbonden aan netwerken, contacten en gebeurtenissen die uitkomst bieden aan moeilijkheden in hun huidige positie. Kort gezegd is Vigh (2009) zijn hoofdargument dat we onszelf organiseren in relatie tot en reageren op de wisselwerking van sociale krachten en druk om ons heen en dat *social navigation* de oefening of handeling van *moving within a moving environment* aanwijst. Vigh vergelijkt zijn *social navigation* met Michael D. Jackson's (in Vigh 2009: 425) notie van *maneuvering* en zijn uitleg *the forces that move us and move around us*. Vigh (2009) gaat echter nog een stap verder en benadrukt aan de hand van *social navigation* de tijdelijke nabijheid, het gaat zowel om het bewegen in het hier en nu als om de relatie met sociale doelen die in het vooruitzicht liggen. Het gaat hier om de verbindende beweging tussen *the socially immediate and the socially imagined*. De acties en interpretaties van meiden in het hier en nu staan in verbinding met mogelijke routes richting toekomst. Dit toekomstgericht denken laat bijvoorbeeld één van de zusjes zien op het moment dat ze van Julie hoort dat hun moeder nog steeds van de drugs af is en hulp krijgt: *“Really? Oh my God, I have to get my shit together and go to treatment because I told my mum if she'll get clean, I'll get clean”*⁴¹. Omdat de sociale werelden van de meiden zo veranderlijk zijn, is Vigh's *social navigation* en de betekenis *to sail* ook zo krachtig.

---

⁴¹ Expertinterview coördinator Hard Target, 5 maart 2010.

Het laat namelijk een continu veranderend landschap, een *seascape*, zien. De zee kan woest of kalm zijn, de uitrusting kan per keer verschillen, we hebben het niet allemaal in de hand. Het denken in een *seascape* stelt ons in staat tevens de beperking van onze sociale krachten, de capaciteit om onze sociale wereld te definiëren en er controle over uit te oefenen, te zien. Ondanks onze inspanning of macht, zijn we nooit compleet vrij om ons te bewegen zoals we willen: we bewegen in relatie tot de *push* en *pull* – zoals beschreven in hoofdstuk 2- van sociale krachten om ons heen (Vigh 2009: 425). Iedereen van ons beweegt zich door en in relatie tot de sociale krachten om ons heen. Kort gezegd, ieder zet eigen middelen in om in het hedendaagse te overleven en zoekt naar mogelijkheden om toekomstdoelen te bereiken. Voor de meiden *down town* betekent dit dat zij hun lichaam inzetten als middel om te laveren in zowel het heden als richting hun toekomst.

Uit het vorige hoofdstuk is naar voren gekomen dat de meiden benaderd worden vanuit de dominante visie in het hulpdebat. Dit wil zeggen dat zij als ‘weerloze slachtoffers’ worden gezien, wat de visie van hulpverleners beperkt. In de volgende paragraaf wordt in het licht van Vigh’s (2003) *social navigation* de weerbaarheidsstrategieën van de meiden beschreven.

4.4 Strategieën van de straat

Uit mijn veldwerkobservaties komt naar voren dat Erin, Izarre, Rachel, Hazel en Caryn op straat leren hoe zij zichzelf veilig kunnen stellen. Door positieve en negatieve ervaringen ontwikkelen zij weerbaarheidsstrategieën, die ze doelbewust in kunnen zetten in de steeds veranderende omgeving van *down town*.

4.4.1 Girlfriending

In het begin van dit hoofdstuk liet ik al zien welke strategieën Caryn zich eigen heeft gemaakt. De eerste weerbaarheidsstrategie waar Caryn gebruik van maakt is het zogenaamde *girlfriending* (Utas 2005), het aanknopen van een relatie met een jongen ten tijde van vermissing *down town*. Deze vriend bood haar tijdelijk de bescherming en/ of plek die ze nodig had. Toen deze relatie niet meer voldeed, stapte Caryn over op een andere strategie.

Zij wist een onderduikadres te regelen en creëert hiermee een nieuwe, veilige ruimte voor zichzelf waarin ze onzichtbaar is voor zowel de politie, pleegzorg als de eerder genoemde 'vriend'. Caryn toont hiermee haar capaciteit om een ruimte af te bakenen en af te stemmen op de problematische sociale en politieke omstandigheden om haar heen. Zij verstaat de kunst van het navigeren, van het bewegen in een bewegende omgeving. Dit toont ons tevens hoe het lichaam ingezet wordt als middel van verzet, Caryn verstopt zich voor degenen die controle over haar uit willen oefenen.

4.4.2 Langdurige relaties met klanten

Een tweede weerbaarheidsstrategie die de meiden toepassen is het ontwikkelen van langdurige relaties met hun klanten. Klanten zijn vaak in veronderstelling dat ze een meisje helpen en er sprake is van een 'ongoing relationship'⁴². Vaak belt een meisje een van haar langdurige klanten als haar lichaam dringend drugs nodig heeft. Soms slaapt een meisje ook bij haar klant of verblijft zij zelfs enkele dagen bij hem 'to get her needs met'. Na een of meerdere nachten gaat het meisje uitgerust en voorzien in haar eerste levensbehoeftes, de straat weer op. Volgens Emma (jeugdbescherming) is het ontwikkelen van langdurige klanten een manier voor de meiden om de kans op geweld tijdens de seksuele transactie te verkleinen. Tevens vraagt Emma zich af of dit bij de meiden de illusie teweeg brengt dat er sprake is van verbinding en zorg⁴³. Het uitrusten bij de klant thuis en het opbouwen van langdurige relaties als strategie om (de kans op) geweld te verminderen getuigen van tactische *agency* (Vigh 2003) en het opbouwen van (een) hulpbron(nen) in de onzekere en onmachtige omstandigheden van de meiden op straat. Een langdurige klant betekent minder kortdurende contacten, minder lichamelijke inspanning of belasting en een vergroting van een meisje haar veiligheid. Een garantie op veiligheid is er echter niet. Dit laten de ervaringen van Rachel zien. Straatwerker Julie bezocht Rachel, halverwege mijn onderzoeksperiode, in het hotel waar ze woont. Samuel, een oudere man, was er ook en Rachel stelde Julie aan hem voor. "He's a regular" zei Rachel, wijzend op de ongeveer 50 jaar oude Samuel. Een paar dagen later vertelde Rachel aan Julie dat Samuel haar een dag lang had opgesloten in haar kamer. "He held her hostage and beat her up", aldus Julie.

---

⁴² Expertinterview Ministry of Family and Children, 14 april 2010.

⁴³ Expertinterview Ministry of Family and Children, 14 april 2010.

Hij wilde niet dat ze wegging, vermoedelijk om nieuwe drugs te halen⁴⁴. Een paar weken daarna was ze jarig en kreeg ze naast haar favoriete toetje, een ijstaart, en een diner nog een ander cadeau: een dagje op een sneeuwscooter in de bergen. Toen ik kort daarna Julie op zocht in haar kantoor, zag ik een aandenken van deze dag aan de muur hangen. Rachel had deze dag aan Julie beschreven als “*the best time*”. Ik keek naar de foto van Rachel, gewapend in een dikke witte winterjas in de bergen die verscholen lagen onder een dikke laag sneeuw. De sneeuw had de sporen van drugsgebruik en vermoeidheid –voor even- doen vervagen. Ik zag een stralende, ogenschijnlijk zorgeloze Rachel⁴⁵. Het ontwikkelen van langdurige klanten is zoals benoemd een strategie om de kans op geweld tijdens de seksuele transactie te verminderen. Toch betekent dit niet dat deze binding ervoor zorgt dat er geen geweld plaats vindt. Op het eerste gezicht lijkt er in de relatie tussen Rachel en Samuel enerzijds sprake van seksuele transactie(s) voor geld waarin soms ook geweld plaatsvindt, anderzijds vindt dit plaats binnen een langdurige en persoonlijke relatie die vermoedelijk ook andere behoeftes vervult. Een tweede analyse, aan de hand van Vigh’s (2003) begrip *social navigation*, brengt echter een completer perspectief op deze relatie. *Social navigation* legt de nadruk op de tijdelijkheid van (handelings)mogelijkheden, die het veranderende aard van relaties, mensen en situaties laat zien. De dynamiek tussen Rachel en Samuel is continu aan verandering onderhevig, gevoed door de sociaal geleefde werkelijkheid van het heden. Het moment van zakelijke transactie waarin de wensen van Samuel en het geld voor Rachel centraal staan, wisselt zich net zo makkelijk af met een persoonlijke, bijna (ver)zorgende maar nog altijd ongelijke verhouding daarbuiten. Rachel speelt tactisch in op deze wisselende situaties, met haar verschillende presentaties (kinderlijke verschijning in de prostitutie, volwassen vrouw tijdens het verjaardagsdiner, vriendin tijdens het uitje in de bergen). In haar kinderlijke verschijning heeft zij een zekere macht over Samuel, wetende dat hij haar zo het meest aantrekkelijk vindt en dit haar de mogelijkheid biedt geld te verdienen aan haar lichaam. In de zichtbaarheid van de publieke ruimte heeft Rachel meer mogelijkheden in haar presentatie als volwassen vrouw, het “stel” valt zo minder op en dit biedt Rachel de kans om ongestoord te genieten van een avondje uit *down town*.

---

⁴⁴ Informeel gesprek op de jeugdkliniek, 14 april 2010.

⁴⁵ Observatie tijdens bezoek aan straatwerker Julie, 14 april 2010.

4.4.3 Elkaar veilig stellen

Een derde weerbaarheidsstrategie is het zorgen voor elkaar. Rachel en Hazel ontvangen beide “*welfare and social housing*”. De uitkering die ze eens per maand krijgen en door *down town east siders* geprezen en gevierd wordt als “*welfare day*”, gaat er vaak in één dag al door heen. Op die dag lijkt het alsof iedereen de loterij gewonnen heeft, men is uitgelaten en vrolijk, drank en drugs worden met elkaar gedeeld. Deze vrolijke roes duurt vaak een of twee dagen om daarna weer ingewisseld te worden tegen de harde realiteit van individueel overleven. Rachel en Hazel hebben naast deze uitkering ook beide een kamer in een hotel (sociaal pension) in *down town*. In deze hotels wonen zowel mannen als vrouwen, jong en oud. Allen hebben één ding gemeen: ze bevinden zich aan de onderkant van de Canadese samenleving en zijn niet in staat om zelfstandig in hun woonlasten te voorzien. Dergelijke hotels zijn een broeinest voor misbruik, daar de meeste hotels geen bewaking of toezicht hebben. Maar de zusjes hebben hier iets op bedacht. De ene kamer dient als opslag, de andere kamer als huis. Rachel heeft deze kamer roze en paars geschilderd en gezellig ingericht. Rachel vindt het leuk om met haar kamer bezig te zijn en droomt zoals gezegd van een carrière als interieur designer of architect. Het netjes houden van haar kamer is belangrijk voor haar, dit geeft haar een gevoel van trots en toebehoren. Bovendien helpt een schone kamer haar drugsgebruik onder controle houden. Hoe minder chaos in de kamer, hoe helderder ze is in haar hoofd. In deze kamer wonen Rachel en Hazel samen. Ondanks de waan van de dag, waarin drugsgebruik de boventoon voert, is er één houvast als ze diep in de nacht weer thuis komen: samen slapen, *‘their bodies all wrapped up’*⁴⁶ in een eenpersoonsbedje, zodat ze weten dat ze allebei veilig zijn. In het licht van Vigh’s (2003) *social navigation* zien we hoe de zusjes zowel overleven in het heden alsook blijven zoeken naar levenskansen, sociale waarden en erkenning. De mooi geschilderde kamer vormt samen met elkaars aanwezigheid een veilig baken waar ze zichzelf kunnen zijn.

---

⁴⁶ Uit: informeel gesprek met straatwerker Julie, 7 mei 2010.

4.4.4 Verschillende rollen in de gemeenschap

Een volgende weerbaarheidstrategie is het onderscheid maken in en afstemmen op de wisselende rollen van de leden in de gemeenschap. Zoals beschreven zet Erin haar lichaam niet langer in als prostituee, maar werkt zij nu als drugsdealer. Sindsdien gaat ze veel om met Jonah, die ook drugs gebruikt en werkt voor een grote drugsdealer. Als drugsschulden te hoog oplopen, is het Jonah zijn taak om meisjes in elkaar te slaan. Tijdens mijn onderzoeksperiode had Erin een oogje op Jonah, “*she thinks he is hot*”, aldus Julie⁴⁷. Toch treft Julie Erin die dag ervoor aan met twee blauw geslagen ogen, Jonah moest haar op deze manier duidelijk maken dat ze haar drugsschuld snel af moet lossen. Als Jonah dit had geweigerd, zou hij zelf in elkaar geslagen worden, aldus Julie. Toen Julie Erin hiernaar vroeg, vertelde ze dat ze het hem niet kwalijk nam: “*he has to, ‘cause that’s his job. We still hang out*”⁴⁸. De casus van Erin en Jonah toont de interactiviteit tussen *agency*, sociale krachten en verandering (Vigh 2009). Erin en Jonah hebben een persoonlijke relatie (gaan met elkaar om) en werken daarnaast beide in het sociale krachtenveld waarin drugs de overhand hebben. Erin heeft een bepaalde handelingsruimte in haar rol als dealer, ze hoeft haar lichaam niet in te zetten als prostituee als de drugshandel goed gaat. Ze kan haar eigen drugsgebruik meestal bekostigen met haar rol als dealer en heeft daardoor een zekere mate van vrijheid. Jonah verdient zijn drugs door het mishandelen van de (lichamen van de) meiden die hun drugsschulden niet afbetalen. Soms komen Erin en Jonah recht tegenover elkaar te staan. Als Erin minder verkoopt dan ze gebruikt, lopen haar schulden op en neemt haar handelingskracht af. Jonah moet op zijn beurt dan ook Erin in elkaar slaan. Erin onderscheidt op functionele wijze hun persoonlijke en zakelijke relatie. Ze kijkt Jonah niet aan op de klappen die hij aan haar uitdeelt, maar ziet dit als logisch gevolg van haar (tijdelijke) drugsschuld. Na dit zakelijke conflict gaan zij weer als vrienden verder. Naast de wisseling in *agency* en sociale krachten laat dit voorbeeld ook zien hoe sociale banden onderhouden blijven. Dit spreekt m.i. van grote weerbaarheid, persoonlijke relaties kunnen na een zakelijk conflict, in ere worden hersteld. Daarnaast laat het ons zien hoe lichamen op verschillende wijze worden ingezet, in het geval van Erin afwisselen als prostituee en drugsdealer.

---

⁴⁷ Uit: informeel gesprek met Julie, 16 mei 2010.

⁴⁸ Uit: informeel gesprek met Julie, 16 mei 2010.

4.4.5 Creëren van een pooierloze omgeving

De vijfde weerbaarheidsstrategie betreft het creëren van een pooierloze werkomgeving, zoals antropologe Denise Brennan (2004) dit heeft verwoordt. Brennan (2004) biedt in haar etnografie *What's love got to do with it* een gedetailleerde beschouwing op betaalde seksuele arbeid van vrouwen in een setting waar *global capital* werkzaam is en vrouwen een behoorlijke mate van controle hebben over hun werkomstandigheden. Het werken in een pooiervrije omgeving is voor hen een strategie om patriarchale onderdrukking achter zich te laten en vooruitgang te bewerkstelligen. Ook Izarre, Erin, Rachel en Hazel, bleken in staat een pooiervrije omgeving voor zichzelf te creëren. Izarre heeft al een tijd een vriend, maar wordt niet door hem uitgebuit. Beide verdienen hun eigen geld (zij met prostitutie, hij door het verkopen van gestolen goederen) en delen hun inkomsten met elkaar. Straatwerker Julie zegt hierover: *My gut tells me he's not a bad guy*. Bovendien voelt Izarre zich veilig bij hem *She feels safe with him and it takes a lot for her to feel that way*. Erin sprak haar minachting uit over jongens die van haar wilden profiteren: *Yeah—I did it on my own..Nobody else to prostitute me*. Uit deze voorbeelden spreekt een grote mate van *agency*. Zowel Izarre als Erin zetten hun lichamen in als prostituee om hun levenskansen te vergroten en laten zien dat het mogelijk is om dit zonder uitbuiting van een pooier te bewerkstelligen. In Izarre's geval, zorgt haar vriend ook voor inkomsten (hulpbron) en geeft hij haar een gevoel van veiligheid, die tevens haar handelingsruimte vergroot. In onmachtige tijden, vormt hun relatie een stabiele, beschermende grond van waaruit Izarre tegengewicht kan bieden aan het sociale krachtenveld om haar heen.

4.4.6 Contact met de straatwerkers

Tenslotte de zesde weerbaarheidstrategie, het contact met de straatwerkers. Soms gaan er weken of maanden voorbij voordat de straatwerkers Izarre, Rachel, Hazel, Erin en Caryn weer zien. Maar de meiden weten dat de straatwerkers er onvoorwaardelijk en zonder veroordeling voor hen zijn. Zo belde Hazel niet haar

eigen moeder maar Julie ieder uur toen Rachel in het ziekenhuis lag met een mondinfectie als gevolg van een het gebruik van een vieze *crackpijp*⁴⁹.

Of zei Izarre tegen Julie “*Thank you for not giving up on me*⁵⁰”, toen Izarre na jaren van afwijzing om hulp vroeg, toen ze *clean* uit de gevangenis kwam en van de drugs af wilde blijven. De straatwerkers vormen een constante factor in de continu veranderende levens en lichamen van de meiden. Ook op de momenten dat de meiden in gevaar zijn, door teveel alcohol of drugs of omdat ze lastig worden gevallen, kloppen ze bij de straatwerkers aan om op hun kantoor hun roes uit te slapen en/ of hun zaken weer op een rijtje te krijgen. Ook deze strategie kan gedefinieerd worden als een afbakening van een (veilige!) ruimte die de meiden naar hun veranderende behoeftes kunnen vormen.

4.5 Samenvatting

Concluderend kan men stellen dat de handelingsmogelijkheden van de meiden *down town* worden beïnvloed door zowel individuele keuzen als door structuren van buitenaf. Zij passen hun tactieken continu aan op de sociale, politieke en economische mogelijkheden en beperkingen die zich -soms tegelijkertijd- voordoen in het problematische gebied van *down town*. *Agency* is, zoals Vigh (2003) en Utas (2005) aangeven, geen kwestie van hebben of niet hebben, maar laat zich zien in potentiële kansen die gevormd worden in de specifieke context van *down town*. De meiden spelen hier met hun lichaam op in, afwisselend als prostituee, drugsdealer, beschermende zus, vriendin etcetera.

Het concept *social navigation* (Vigh 2003) heft de analytische tekortkomingen van het denken in tegenstellingen op. De winst van dit concept voor de meiden zelf is dat zij zich niet langer hoeven te plaatsen in bepaalde categorieën of zich te laten beperken door een structuur. Zij kunnen hun leven continu aanpassen en vorm geven in relatie tot de kansen en beperkingen van zowel het heden als de verbeelde toekomst. Dit betekent dat hun verslaving, seksuele praktijk en plek in de Canadese samenleving ook geen vaststaand gegeven zijn. Daarnaast is het concept *social navigation* een waardevolle toevoeging bij de bestudering van de *bodily order* (Foucault 1979 in

---

⁴⁹ Uit: informeel gesprek met straatwerker Julie, 28 april 2010

⁵⁰ Uit informeel gesprek met straatwerker Julie, 6 mei 2010

Turner 1991), omdat het inzichtelijk maakt dat structuren ofwel machtsrelaties eveneens fluïde landschappen zijn.

Het lijkt er op het eerste gezicht op dat de (veelal witte) middenklasse van mannen misbruik maakt van de jonge meiden (sommige met een Aboriginal achtergrond) die zich aan de afgrond van de Canadese samenleving bevinden. In dit hoofdstuk werd echter duidelijk dat de meiden prima in staat zijn om te onderhandelen met hun klanten en op eigen weerbare wijze tegengewicht en verzet te bieden aan personen die hen trachten te overheersen. Het lichaam blijkt bij uitstek een middel van verzet, door de mogelijkheid om *down town* afwisselend zichtbaar en onzichtbaar te zijn. Ook dient het lichaam als bron van actie, omdat zij met hun lichaam handelen, inkomsten verwerven en wisselende identiteiten aannemen.

Ten slotte tonen de strategieën van de straat ons hoe de meiden *down town* erin slagen een relatief ‘normaal’ leven vorm te geven binnen zeer uitdagende omstandigheden. Deze manier van kijken dient niet alleen een meer evenwichtig perspectief op de veelbesproken seksuele, vrouwelijke lichamen, maar laat ook zien dat deze lichamen hun weg vinden in de complexe machtsdynamiek *down town*.

5. Conclusie en reflectie

In dit hoofdstuk worden de conclusies weergegeven ten einde de vraagstelling van deze scriptie te beantwoorden:

‘Op welke manier zetten jonge meiden in Down Town East Side (Vancouver) hun lichaam in en hoe speelt hun lichaam een rol in het vraagstuk van bodily order?’

Ik heb hierop een antwoord geformuleerd aan de hand van drie invalshoeken waarin het lichaam centraal staat. Als eerste heb ik de benadering van Foucault (1979) beschreven, die het lichaam ziet als systeem van machtsrelaties. Vervolgens ben ik ingegaan op de sociale constructies in het internationale hulpdebat, zoals beschreven door O’Connell Davidson (2005) en Oude Breuil (2008), waarin jongeren per definitie als uitgebuit kind worden gezien. Ik heb hier aangetoond dat legale categorieën van kind vs. volwassene niet voldoen om de seksuele praktijk van de meiden *down town* te kunnen begrijpen. Ten slotte heb ik in het laatste hoofdstuk, aan de hand van het concept *social navigation* (Vigh 2003), een completer perspectief op de meiden, hun lichaam en hun handelingsruimte geschetst. Bovengenoemde invalshoeken zijn getoetst door antropologisch veldwerk in de periode februari tot en met mei 2010 in Vancouver. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies en de relevantie van dit onderzoek besproken.

5.1 Conclusies

Binnen de antropologie neemt het lichaam een belangrijke plek in. Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven, wordt het lichaam veelvuldig bestudeerd als sociale culturele constructie. Sekse en gender worden bepaald door de heersende opvattingen erover in een samenleving. Ook wordt de aankleding en het gebruik van het lichaam aangewend om mensen in te delen in categorieën. Deze categorieën liggen ten grondslag aan de basis van sociale organisatie, symbolische ordening en macht. Foucault (1979) ziet het lichaam als een object van macht dat omwille van de sociale orde gecontroleerd moet worden, ook wel *bodily order* (Foucault 1979 in Turner 1991) genaamd. Zo blijkt uit dit hoofdstuk dat de lichamen van (jeugd) prostituees door buitenstaanders als onrein worden gezien. Hun seksuele praktijk en lichamen dienen gedisciplineerd te worden om de sociale orde in de samenleving te bewaken. Ten tweede kan hun lichaam worden gezien als symbool van verzet.

Dit komt overeen met mijn onderzoeksresultaten. De meiden *down town* zijn pleegmeiden die na verschillende traumatische ervaringen ervoor kiezen om voor zichzelf te zorgen, op straat. Voor hen is het leven *down town* een *narrative of freedom* (Löfgren 2002). Het inzetten van hun lichaam is hun instrument om te ontsnappen aan de institutionele wereld van pleegzorg, politie en dergelijke.

In hoofdstuk 3 is de seksuele praktijk van de meiden gekoppeld aan het hegemonische discours over kinderhandel en seksuele uitbuiting (O'Connell Davidson 2005, Oude Breuil 2008), waarin kinderen en jong volwassenen worden neergezet als willoze slachtoffers. Het tweede deel van de vraagstelling wordt vanuit dit hoofdstuk beantwoord. De *bodily order* (Foucault 1979 in Turner 1991) houdt in dat sociale orde verkregen kan worden door het controleren van lichamelijke dimensies. Hoofdstuk drie omschrijft dat het denken in tegenstellingen problematisch is, omdat de wettelijke categorieën van kind vs. volwassene, dwang vs. vrijwilligheid en het 'slachtoffer' voorbij gaan aan de unieke ervaringen van de meiden en hun handelingsmogelijkheden die bestaan binnen de sociale ruimte met ongelijke machtsverhoudingen. Geconcludeerd kan worden dat het hegemonisch academische en maatschappelijke discours en de indeling in juridische categorieën een middel zijn om de lichamen van de (jeugd) prostituees te reguleren.

Uit hoofdstuk 4 blijkt dat het concept *social navigation* (Vigh 2003) een waardevolle toevoeging is bij de bestudering van de *bodily order* (Foucault 1979 in Turner 1991), omdat het inzichtelijk maakt dat de structuren of machtsrelaties al naar gelang de omstandigheden van aard en betekenis veranderen. De meiden *down town* hanteren weerbare strategieën om hun lichaam veilig te stellen. Dit zijn: 'girlfriending' (Utas 2005), langdurige relaties met klanten, elkaar veilig stellen, verschillende rollen in de gemeenschap, creëren van een pooierloze omgeving (Brennan 2004) en contact met de straatwerkers.

Samenvattend kan gezegd worden dat het onderzoek heeft aangetoond dat jonge meiden *down town* hun lichaam op verschillende manieren inzetten en hun lichaam zodanig gebruiken dat zij zich goed aan de omstandigheden aanpassen. Ik sluit hier aan bij het jeugdperceptief wat Vigh (2003) beschrijft, maar pas dit toe in een andere context, namelijk jeugdprostitutie. In het vraagstuk van de *bodily order* (Foucault 1979 in Turner 1991) staan hun lichaam symbool voor de wanorde én voor verzet in de Canadese samenleving.

5.2 Onderzoeksrelevantie

Dit onderzoek heeft door het toepassen van het concept *social navigation* (Vigh 2003) een bijdrage geleverd aan de doelstelling om een ruimer jeugdperspectief op de complexe prostitutiewerkelijkheid te krijgen. De onderzoeksresultaten sluiten aan bij de theorieën van onder andere Stephans (1995), O'Connell Davidson (2005), Oude Breuil (2008), over het handelingsvermogen van jongeren als actoren in de seksindustrie. Zo blijkt dat zij geen willoze slachtoffers zijn, maar weerbaarheidsstrategieën hanteren in het gebruik van hun lichaam en zo hun positie innemen in de maatschappij.

Zoals hierboven is gebleken, toont dit onderzoek aan dat het niet voldoende is om naar de meiden te kijken vanuit de dominante visie die er over hen bestaat in het internationale hulpdebat, namelijk die van hulpbehoevende en -in dit geval- seksueel uitgebuite kinderen. Deze visie komt tot uiting in de hulpverlening en pleegzorg aan deze jongeren, die hiermee een beperkende en dwingende structuur wordt opgelegd waaraan zij willen ontsnappen. De maatschappij en met name de hulpverlening zijn gebaat bij een ruimere visie op hun handelingsvermogen.

De academische meerwaarde van dit onderzoek betreft de toepassing van het concept *social navigation* in de context van (jeugd)prostitutie. Zonder uitzondering hanteren de meiden *down town*, binnen hun beperkte handelingsmogelijkheden en ongelijke machtsverhoudingen, lichaamsstrategieën waarmee ze zich kunnen weren. In het licht van Vigh's *social navigation* (2003) worden hun lichaamservaringen en onderhandelingsruimte zichtbaar. *Social navigation* biedt mijns inziens dan ook een beter verklaringsmodel om de unieke ervaringen van de meiden weer te geven. De academische waarde van het concept is dat de analytische tekortkoming van het denken in tegenstellingen wordt opgeheven.

Het concept laat zien dat de meiden hun leven continu aanpassen en vormen in relatie tot de kansen en beperkingen van zowel het heden als de (verbeelde) toekomst. Het nodigt uit tot het benaderen van de meervoudige en gelijktijdige werkelijkheid van wie niet alleen zij, maar ook wij deel uit maken. Het laat zien welke handelingsruimte wij hebben en wat onze relatie is tot de sociale wereld om ons heen. Op deze manier kunnen wij luisteren en zorg dragen voor de kinderen en jongeren in de mondiale seksindustrie en hen tegemoet treden als handelende individuen in plaats van hen alleen te benaderen als slachtoffers. Hierdoor nemen het verschil en de afstand tussen `wij` volwassenen en `zij` als kinderen af. Met het verkleinen van die afstand zien we niet alleen de geringe opties die veel van 's werelds kinderen hebben. Het confronteert ons met de grenzen van onze eigen autonomie, met onze gelijktijdige positie van subject en object, met de zorg die wij zelf tekort kwamen en met onze weigering om het lijden en de onderdrukking van anderen onder ogen te zien (O'Connell Davidson 2005: 151).

Met dit onderzoek, waarin ik de focus heb gelegd op de vraag hoe jeugdprostituees hun lichaam inzetten en hoe dit een rol speelt in het vraagstuk van de *bodily order* (Foucault 1979 in Turner 1991), heb ik iets willen toevoegen aan de antropologische literatuur over jongeren en hun handelingsruimte in de prostitutie. Daarnaast toont mijn onderzoek aan dat de bestudering van gedragingen (wat individuen doen in plaats van wat ze zeggen) zoals beschreven door Rosenkrantz Lindegaard (2009), een waardevolle benadering is in de conceptualisering van gevaar of geweld.

De meerwaarde van antropologisch onderzoek naar onderwerpen zoals jeugdprostitutie, die nog steeds `highly disturbing` en taboe zijn (Nordstrom 2004, geciteerd in Oude Breuil 2009: 135), is dat alternatieve verhalen naar buiten worden gebracht die doorgaans het hegemonische discours en internationale hulpdebat niet gemakkelijk bereiken. Een antropoloog is bij uitstek geïnteresseerd in hoe mensen zelf vorm en betekenis geven aan hun sociale wereld. Dit leidt vaak tot het begrijpen en verklaren van een meervoudige realiteit, waarin mensen niet worden vastgezet, maar juist kunnen bewegen tussen posities, identificaties en toebehoren.

De meiden worden door de buitenwereld gezien als kinderen die seksueel uitgebuit worden en in veiligheid moeten worden gebracht. Deze visie wordt vertegenwoordigd in de hulpverlening en pleegzorg, maar sluit niet aan bij hun werkelijkheid.

Het pleegzorgsysteem is onvoldoende in staat de jongeren te zien als handelende personen die hun eigen koers uitzetten. Deze beperkte blik ontnemt hen juist hun autonomie en vrijheid. Hun stem wordt tevens verkleind door de symbolische plek die zij innemen in de Canadese samenleving, zij bevinden zich in het wanordelijke en vervuilde *down town* waar de mensen die ziek, gek en hopeloos zijn het met elkaar uit mogen vechten. Dit gebied lijkt afgesloten van de rest van Vancouver, waardoor de lichamen en levens van Erin, Izarre, Rachel, Hazel en Caryn onzichtbaar worden. Toch liggen in deze onzichtbaarheid ook kansen. De meiden leven wellicht in de schaduw van de Canadese samenleving, maar tonen zich eveneens weerbaar door het gebruik van hun lichaam en blijken daardoor in staat om te ontsnappen aan de hiërarchische pleegzorg. Uit mijn onderzoek blijkt dat niet de pleegzorg maar de straatwerkers een enorme steun zijn voor de meiden, omdat ze er onvoorwaardelijk voor hen zijn. Deze vorm van hulpverlening is effectief in het benaderen van jongeren in de omstandigheden als die van *down town*, omdat ze flexibel is daardoor in staat is de bewegingen van de jongeren te volgen.

Caryn, Erin, Izarre, Rachel en Hazel lopen niet alleen hun eigen levensweg, maar hun weg staat ook symbool voor de route die velen afleggen in *down town* en soortgelijke stedelijke achterbuurten in Canada, waar de dans van het moment en de hoop op nabije kansen hen beweegt.

Literatuur

Agustin, L. M.

2005 *At Home in the Street: Questioning the Desire to Help and Save*. In: Bernstein, E. & Schaffner, L. (eds.). *Regulating sex. The Politics of Intimacy and Identity*. London and New York: Routledge.

Ariés, P.

1962 *Centuries of Childhood: A Social History of the Family Life*. New York: Vintage Books.

Blaikie, P. et al.

1994 *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters*. London and New York: Routledge.

Bourdieu, P.

1990 *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.

Bourgois, P. & Schonberg, J.

2009 *Righteous Dopefiend*. Berkeley, Los Angeles and London. University of California Press.

Cohen, S.

2001 *States, of Denial. Knowing about Atrocities and Suffering*. Cambridge: Poliy Press.

Brennan, D.

2002 *Selling Sex for Visas: Sex Tourism as a Stepping-stone to International Migration*. In: Ehrenreich, Barbara & Arlie Hochschild (eds.), *Global women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. London: Granta Books.

2004 *What's love got to do with it? Transnational Desires and Sex Tourism in the Dominican Republic*. Durham and London: Duke University Press.

De Wildt, R.

2007 *Tasten in het duister*. Een studie naar de handelingsmogelijkheden van Roemeense straatprostituees in Rome. Gepubliceerde Masterthesis Universiteit Utrecht.

2009 *Tasten in het duister*. In *Antropologische vergezichten, Mondialisering, migratie en multiculturaliteit*. Van der Pijl et al. (eds). Amsterdam: Aksant.

De Walt, K.M. & de Walt, B.R.

2001 *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. Oxford: Alta Mira Press.

Douglas, M.

1984 *Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo*. Londen: Ark Paperbacks, 1984 [1966]

Espiritu, Y. L.

2003 *Home Bound: Filipino American Lives across Cultures, Communities and Countries*. Berkeley: University of California Press.

Foucault, M.

1979 *The History of Sexuality*. Volume I: An Introduction. London: Tavistock.

1983 The Subject and Power. In: H.L. Dreyfus (ed). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 208-226.

Giddens, A.

1979 *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: The Macmillan Press Ltd.

Goffman, E.

1959 *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.

Inda, J. & Rosaldo, R.

2008 *The Anthropology of Globalization. A reader*. Malden, Oxford en Victoria: Blackwell publishing.

Kempadoo, K. & Doezema, J. (eds.)

1998 *Global Sex Workers: Rights, Resistance, and Redefinition*. New York: Routledge.

Lazarus, R.S. & Folkam, S.

1984 *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company.

Lee, N.

2001 *Childhood and Society. Growing Up in an Age of Uncertainty*. Buckingham: Open University Press.

Löfgren, O.

2002 'The Nationalization of Anxiety: A History of Border Crossings'. In: Hedetoft, U. en Hjort, M. (eds). *The Postnational Self: Belonging and Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press: 250-274.

Mauss, M.

1990 *The Gift: forms and functions of exchange in archaic societies*. London: Routledge. 1990 [1924])

O'Connell Davidson, J.

2005 *Children in the Global Sextrade*. Cambridge, Malden: Polity Press.

Oude Breuil, B. C.

2007 From Children's 'Proper Place' to Strategies of Placing'; Agency in the Study of Child Trafficking, paper presented to the Mid-way conference in the European Sociological Associations' (ESA) Research Network 'Youth + Generation: Youth, Globalization and Migration- Local Diversity in Transition'. Bratislava: ESA, 19- 22 January.

2008 'Precious Children in a Heartless World'? The complexities of child trafficking in Marseille. In: *Children & society* 22: 223-234.

2009 'Nachtblind- (on)zichtbaarheid van prostitutiemigratie in Marseille'. In: *Diverse kwesties*, Liber Amicorum Prof. Dr. Frank Bovenkerk. Brants en van der Poel (eds.). Den Haag: Boom uitgevers.

Ong, A.

1999 *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham: Duke University Press.

Parreñas, R.S.

2005 *Children of Global Migration: Transnational Families and Gendered Woes* (pp. 12-29). Stanford, CA: Stanford University Press.

Reisher, E. & Koo, K.S.

2004 *The body beautiful: Symbolism and Agency in the Social World*. In *Annual Review of Anthropology*, 33: 297-317.

Rosenkrantz Lindegaard, M.

2009 *Navigating terrains of violence: how South African male youngsters negotiate social change*. In *Social Dynamics*, 35: 1, 19- 35.

2009 *Coconuts, gangsters and rainbow fighters: how male youngsters navigate situations of violence in Cape Town, South Africa*. Academisch proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

Sharp, L.

2000 *The Commodification of the Body and its Parts*. In *Annu. Rev. Anthropol.* 2000. 29:287–328

Scheper- Hughes, N. & Sargent, C.

1998 *Small Wars: The Cultural Politics of Childhood*. London, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Scheper- Hughes, N. & Lock, M.M.

1987 *The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology*. In *Medical Anthropology Quarterly, New Series*, Vol. 1, No.1 (March 1987), pp 6-41. Oxford: Blackwell Publishing.

Scheper- Hughes, N.

2002 *The Global Traffic in Human Organs*. In *The Anthropology of Globalization* (pp. 270-308). J.X. Inda and R. Rosaldo (Eds.). Oxford: Blackwell Publishing.

2003 *Rotten Trade: Millennium Capitalism, Human Values and Global Justice in Organs Traffick*. In *Journal of Human Rights*, vol. 2, no.2, June 2003, 197-226. Carfax publishing.

Scheper-Hughes, N. & Wacquant, L.

2002 *Commodifying Bodies*. London: Sage Publications Ltd.

Sen, A.

1995 *Welvaart, vrijheid en maatschappelijke keuze*. Opstellen over de politieke economie van het pluralisme. Jos de Beus (Eds). Amsterdam, Uitgeverij Van Gennip.

Sheller, M.

2003 *Consuming the Caribbean: From Arawaks to Zombies*. New York: Routledge.

Stephans, S.

1995 Introduction. *Children and the Politics of Culture in 'late capitalism'*. In *Children and the Politics of Culture*. Stephan, S. (ed). Princeton New Jersey: Princeton University Press.

Turner, B. S.

1991 *The body: Social process and cultural theory*. London, Sage Publications.

Utas, M.

2005 *Victimicy, Girlfriending, Soldiering: Tactic agency in a Young Woman's Social Navigation of the Liberian Warzone*. In: *Anthropological quarterly*: vol. 78 (2005), afl. 2 (01 04), pag. 403 (28).

Vigh, H.

2003 *Navigating Terrains of War: Youth and Soldiering in Guinea Bissau* (PhD thesis). Copenhagen: Institute of Anthropology.

2006 *Navigating Terrains of War: Youth and Soldiering in Guinea Bissau*. Oxford and New York: Berghan Books.

2009 Motion Squared. A second look at the concept of social navigation. In: Anthropological theory: Vol. 9(4): 419-438. Los Angeles: Sage Publications.

Geraadpleegde internet sites:

http://en.wikipedia.org/wiki/Downtown_Eastside

http://www.mcf.gov.bc.ca/youth/pdf/sex_exploit.pdf

<http://www.sequential-one.com/blog/?p=1795>

http://www.justice.gc.ca/eng/pi/rs/rep-rap/2000/tr99_3-rt99_3/p4.html#sec4_5

<http://www.streetsofplenty.com>

<http://www.childrenofthestreet.com>

<http://www.gov.bc.ca/mcf/>

<http://www.covenanthousebc.org/>

<http://www.watari.org>

<http://www.fsgv.ca/programpages/youthservices/directionsyouthservicescentre.html>

<http://peersvancouver.org/>

<http://www.pace-society.ca/>

<http://sasurrey.ca/>

http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf

<http://host.jibc.ca/seytoolkit/what.htm>

http://canada.justice.gc.ca/eng/pi/fv-vf/facts-info/sex_abu.html#whatis??

<http://www.canadalegal.com/gosite.asp?s=92>

<http://sasurrey.ca/>

<http://www.pace-society.ca/>

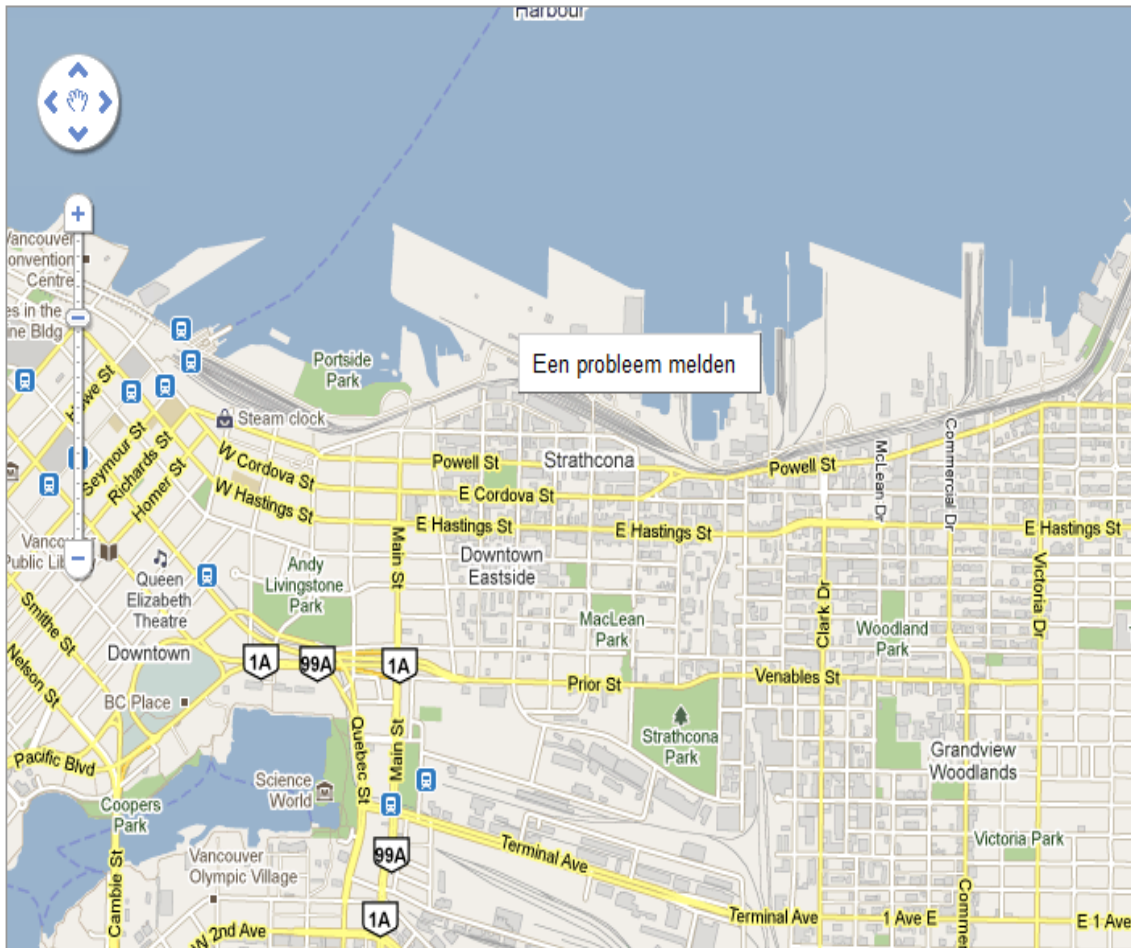

Bijlage

Bijlage I: Kaart Downtown East Side, Vancouver, British Columbia, Canada
(Bron: google maps)

Bijlage II: Overzicht van organisaties

Organisatie	Beschrijving
Children of the Street Society	Provincial Society and Federal Charity dedicated to preventing the sexual exploitation of children and youth in British Columbia through education strategies, public awareness initiatives, and family support since 1995.
Ministry of Family and Children Development (MCFD)	The Ministry provides programs and services to ensure that healthy children and responsible families are living in safe, caring and inclusive communities.
Covenant House	Covenant House Vancouver exists for those young people for whom there is often no one else — young people aged 16 - 24 who have either willingly fled physical, emotional and/or sexual abuse, those who have been forced from their homes or those who have aged out of foster care. We bandage their cut-up feet from days and nights walking the streets: we give them hot food and a warm bed and we support them in their choice to change their present circumstances while helping them heal from past traumas.
Peers	Peers Vancouver offers exiting and support services to current and former sex

workers who have made the decision to leave the industry and transition into mainstream employment. This can be a challenging and sometimes daunting task which can lead to feelings of frustration and discouragement. Understanding that, we offer clients an opportunity to share, discuss and work through many of the barriers and issues that can prevent sex workers from moving forward and achieving their goals

Watari

Watari is a small registered non-profit organization with a volunteer Board of Directors. Our primary mission is to facilitate positive change in the lives of at-risk children, youth, their families and communities in the Downtown Eastside and the Greater Vancouver/ Richmond areas.

Pace

By, with, and for sex workers - PACE Society promotes safer working conditions by reducing harm and isolation through education and support.

Directions

Directions Youth Services Centre, operated by Family Services of Greater Vancouver, provides Vancouver's homeless youth and youth at-risk with a single entry point to access the tools, support, and guidance they so desperately need to go about making healthy, positive changes in their lives. Directions strives to be accessible to all youth, regardless of

their circumstances and fosters a culture of respect. Directions Youth Services Centre is working closely with the community to develop solutions to end youth homelessness in Vancouver and to change the community's perception of street-involved youth.

Servants Anonymous

To support female youth and women who are sexually exploited, and/or are homeless with access to full time long term homes and education, enabling them to be fully reintegrated into society and by equipping them with appropriate life and healthy relationship skills, training, access to full time education, and/or employment.

Bijlage III: Overzicht van interviews en activiteiten in tweede deel onderzoeksperiode

(5 maart tot en met 14 mei 2010)

Interviews

05-03-2010	Coördinator Hard Target
05-03-2010	Susan, sekswerker
10-03-2010	Emma, Ministry of Family and Children (MCFD)
11-03-2010	Sister Nancy, Covenant House
16-03-2010	Sandra, teamleider youth probation (MCFD)
13-05-2010	Erin

Activiteiten

07-03-2010	Kennismaking en avonddienst opvanghuis 1 <i>Servants Anonymous</i>
08-03-2010	Conferentiedag 1 <i>Awareness week to stop sexual exploitation</i> , presentatie gehouden over prostitutiebeleid Nederland
09-03-2010	Conferentiedag 2 <i>Awarenessweek to stop sexual exploitation</i> , presentatie gehouden over uitbuiting onder minderjarigen in Nederland
10-03-2010	Reconnect georganiseerd door MCFD Jeugdkliniek en outreach met straatwerkers
11-03-2010	The Bill Good Show: interview gegeven over prostitutiebeleid en uitbuiting Nederland Hard target bijeenkomst en outreach met straatwerkers
12-03-2010	Avond- en nachtdienst opvanghuis 1 <i>Servants Anonymous</i>
14-03-2010	Kennismaking opvanghuis 2 <i>Servants Anonymous</i>
16-03-2010	Lezing Annalee Lepp (prof. women's studies, director GAATW Canada) <i>Human trafficking and the olympics: a retrospective on campaigns and controversy</i>
17-03-2010	Jeugdkliniek en outreach
18-03-2010	Hard target bijeenkomst en outreach met straatwerkers
22-03-2010	Outreach met straatwerkers

24-03-2010	Conferentie 'gangs and girls'
14-04-2010	Reconnect bijeenkomst, Jeugdkliniek, outreach met straatwerkers
15-04-2010	Hard target bijeenkomst en outreach met straatwerkers
19-04-2010	Outreach met straatwerkers
21-04-2010	Rechtszitting Izarre en vriend
22-04-2010	Outreach met straatwerker en alcohol en drugs counselor Hard Target bijeenkomst
24-04-2010	Feest straatwerker
27-04-2010	Outreach straatwerker en straatverpleegkundige
28-04-2010	Reconnect bijeenkomst, Jeugdkliniek, outreach met straatwerkers
01-05-2010	Avond- en nachtdienst opvanhuis 1 Servants Anonymous
04-05-2010	Outreach straatwerkers
05-05-2010	Outreach straatwerkers, Jeugdkliniek
07-05-2010	Bezoek aan Rachel en Hazel (hotel), outreach straatwerker
10-05-2010	Doxa documentaire festival <i>Bas! Beyond the red light gezien</i>
12-05-2010	Reconnect bijeenkomst, Jeugdkliniek, outreach straatwerker
13-05-2010	Hard Target bijeenkomst, outreach straatwerkers
14-05-2010	Bezoek aan Rachel en Hazel (hotel)

Bijlage IV: Palermo Protocol en Criminal Code

Palermo Protocol

Article 3

Use of terms

For the purposes of this Protocol:

(a) “Trafficking in persons” shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs: (b) The consent of a victim of trafficking in persons to the intended exploitation set forth in subparagraph (a) of this article shall be irrelevant where any of the means set forth in subparagraph (a) have been used: (c) The recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of a child for the purpose of exploitation shall be considered “trafficking in persons” even if this does not involve any of the means set forth in subparagraph (a) of this article: (d) “Child” shall mean any person under eighteen years of age.

Criminal Code of Canada/ Child, Family and Community Service Act

What is sexual exploitation?

Sexual exploitation is the sexual abuse of children and youth through the exchange of sex or sexual acts for drugs, food, shelter, protection, other basics of life, and/or money. Sexual exploitation includes involving children and youth in creating pornography and sexually explicit websites. While the Criminal Code of Canada defines sexually exploited youth as under 18 years of age, the Child, Family and Community Service Act is applicable to youth under age 19. Therefore, youth who are under 19 years old are able to access services through the Ministry of Children and Family Development.

Other terms that are used to talk about sexual exploitation are “child prostitution” and “youth sex trade”. We use the terms “sexual exploitation” or “commercial sexual

exploitation” to acknowledge that the use of children and youth for sexual acts is abuse and is inherently exploitative.

While youth may not use the term “sexual exploitation” to talk about involvement in the sex trade, this is the way that it is framed under the law. Many sexually exploited youth face realities of drug use, homelessness, past trauma, and other factors which have lead them in to the survival sex trade. Other youth may have no such history and may have been lured, tricked or forced in to being sexually exploited. Regardless of their personal history and life experience, it is important to respect the identities of these youth while also recognizing that any sex act between youth and adults is abuse. Internationally, some sexually exploited children and youth are victims of human trafficking, that is they have been moved across borders through force or coercion for the purposes of sexual exploitation. For more information on human trafficking, see the Department of Justice Canada website.

Legal Information

Sexual exploitation is defined by various legal documents that define who qualifies as a “youth”, and how youth are treated differently than adults when involved in the sex trade. For more information on the legal and governmental distinctions between sexually exploited youth and adult sex work, please see the following sites.

The Criminal Code of Canada defines the age of a youth as under the age of 18 years.

The **legal age to give consent** to engage in sexual activity is 14 years. The age of consent for anal sex is 18. However, when a youth is under 18 years of age, it is a crime for an individual to exchange money or anything else of consideration for sexual acts with that youth, as outlined in Section 212(4) of the Criminal Code of Canada. Several provincial governments have put forth legislation to protect exploited youth through voluntary services, and in Alberta through the use of involuntary services. In BC, the Child, Family and Community Service Act outlines measures for protecting and supporting sexually exploited youth through services funded by the Ministry of Children and Family Development.

Bill C-2: is an Act for the protection of children and other vulnerable witnesses. This new law will significantly increase penalties for those who abuse children and encourages the use of special accommodations for children and other vulnerable witnesses in giving their testimony. For more information on Bill C-2 visit the website for the Department of Justice Canada

RISHI

ILY

GAND